

Universitas „unius rei”

Tanulmányok a római jog és továbbélése
köréből

Szerkesztette:

P. Szabó Béla – Újvári Emese

Debrecen, 2014

Kiadja:

Debreceni Egyetem
Marton Géza Állam és Jogtudományi
Doktori Iskola

Felelős kiadó:
Szabó Béla
a doktori iskola vezetője

© a szerzők, 2014

*A kézirat lezárva:
2014. január 31.*

ISBN 978-963-473-707-0

Borítóterv: Lícium-Art Kft.

*Nyomdai munkálatok:
DELA Kft., Debrecen
Felelős vezető: Ujvári Béla
Tel.: 52/533 – 183*

Tartalom

ANDRÁSI Dorottya	5
A törvények szellemisége és természete Cicero <i>De legibus</i> ában	
BAJÁNHÁZY István	23
A szakrális és profán szabályok kollíziója az antik Rómában	
CSOKNYA Tünde Éva	53
A használat céljában való megállapodás jelentősége a <i>commodatum</i> nál	
DELI Gergely	73
A <i>lex commissoria</i> új fényben – Avagy viselkedési közgazdaságtani kalandozások a klasszikus római jogban	
EL BEHEIRI, Nadja	107
Das Naturrechtsverständnis von Wolfgang Waldstein – Überlegungen anlässlich der Rede von Benedikt XVI. im Deutschen Bundestag	
ERDÓDY János	123
The Topicality of a Papal Speech – References of classical <i>ius naturale</i> in the Speech of Benedict XVI	
HAMZA Gábor	133
Aperçu sur l'enseignement du droit en Hongrie à l'époque du royaume (<i>regnum Hungariae</i>)	
JAKAB Éva	147
Raktárházak a tengeri kereskedelem szolgálatában	
JUSZTINGER János	177
„Fordított” reményvétel a római jogban? – Ulpianus és az <i>arca</i> -eset (D. 18, 1, 7, 1)	

PÓKECZ KOVÁCS Attila	197
A gazdasági- és hitelválság megoldásának jogi eszközei és közjogi következményei a római köztársaság végén (Kr. e. 49–47)	
POZSONYI Norbert	217
Zálogjog a Kr. u. I. század szerződési gyakorlatában – A TPSulp. 52 exegézise	
SIKLÓSI Iván	241
Szemelvények a semmisség és a megtámadhatóság distinkciójának elméletttörténetéből	
P. SZABÓ Béla	257
A talán első (római)jogi monográfia magyarországi szerző tollából – A soproni Wilhelm Artner <i>Brevissima Discussiója</i>	
TAKÁCS Levente	297
<i>De subsicivis</i> – A maradványföldek sorsa a Római Birodalomban	
ÚJVÁRI Emese	309
<i>Beneficium cedendarum actionum</i> és <i>litis contestatio</i>	

P. SZABÓ Béla

**A talán első (római)jogi monográfia
magyarországi szerző tollából
A soproni Wilhelm Artner *Brevissima
Discussiója***

1. Amennyiben jogi monográfián az olyan jellegű írásműveket értjük, melyek egy jól körülhatárolt jogi probléma, jogi jelenség, jogviszony vagy jogintézmény (összefoglalóan: *materia*) – a kor színvonalának megfelelő tudományos módszertannal megvalósított – feldolgozását jelenti, a magyar jogtörténeszeknek nincs egyszerű dolguk, ha arra törekszenek, hogy megállapítsák, melyik lehet a legelső ilyen jellegű – hazánkhoz köthető – nyomtatott jogi mű.

Az elsősorban adásvételi formulákat és azokhoz fűzött megjegyzéseket tartalmazó, a XVI. század első felében keletkezett *formularium Posoniense*,¹ talán megfelelne a tematikus lehatároltság feltételének, de elsődleges gyakorlati irányultsága, valamint kéziratban maradása miatt talán nem teljesítheti a jogi monográfiákkal kapcsolatos elvárásainkat.

Johannes Honterus regula-gyűjteményeket állított össze,² Baranyai Decsi János szisztematikus áttekintést kívánt adni a magyar szokásjog hiányosságairól,³ Johannes Kithonich a felsőbb-

¹ BÓNIS György, *Középkori jogunk elemei: Római jog, kánonjog, szokásjog*, Budapest, 1972, 264–277.

² Vö. SZABÓ Béla, *A jogtudós Hunterus – az európai „ius commune” közvetítője* = Honterus-Emlékkönyv. Emlékezés és kiállítás Johannes Honterus halálának 450. évfordulója alkalmából az Országos Széchényi Könyvtárban, szerk. W. SALGÓ Ágnes, STEMLER Ágnes, Budapest, 2001, 28–56.

³ *Syntagma institutionum juris imperialis ac Ungarici, quattuor perspicuis questionum ac responsionum libris comprehensum, opera ac studio Ioannis DECII BAROVII, Claudiopoli Transylvaniae, typ. Heltanis, 1593.* Vö. RMK II, 85. Decsi jogi munkája értékeléséhez vö. ZLINSZKY, János, *Ein Versuch zur Rezeption des römischen Rechts in Ungarn* = Festgabe für Arnold Herdlitzka zu

róságok teljes ügymenetéről adott áttekintést.⁴ Christoph Lackner jogi munkája inkább tankönyvnek tekinthető.⁵ A három utóbb említett szerző művei tematikájuk széles volta miatt nem tekinthetők monográfiáknak.

A hazánkból elindult *peregrinusok* tollából már a XVI. század végén jelentek meg nyomtatásban olyan – egy-egy jogi részletkérdést körüljáró – fejtegetések, melyek monografikus jellegűnek tekinthetők. De ezek a munkák inkább a képzési út egyes állomásainak tekinthetők, mint többé-kevésbé szabadon választott és kifejtett gondolatok megfogalmazásának egy-egy jogi *materia* kapcsán. Az ismert egyetemi vitairatok,⁶ ha tartalmilag meg is felelnének a monográfiáktól elvárt tematikus lehatároltság igényének, oktatáshoz kötöttségük miatt mégsem felelnek meg a jogi monográfiákról alkotott képünknek.

Mindezeket fontolóra véve talán nem ok nélkül egy 1626-ban, Tübingenben megjelent munkácskát tekinthetünk az első magyarországi szerző által írott jogi monográfiának. Szerzője a korabeli Sopron egyik legjelentősebb családjának sarja, mindkét jog friss doktora, Wilhelm Artner volt, aki munkája témájául egy korabeli „slágertémát” választott.

Az alábbi oldalakat a munka és keletkezési körülményei bemutatásának valamint a mű jelentősége méltatásának szenteljük.

seinem 75. Geburtstag, Hrsg. HORAK, Fritz, WALDSTEIN, Wolfgang, München, Salzburg, 1972, 315–326; Uő., *Legal Studies and Works of János Baranyai Decsi*, Acta Ethnographica Hungarica 45(2000/3–4), 327–336.

⁴ *Directio methodica processus iudiciarii iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae, per M. Ioannem KITHONICH DE KOZTHANICZA, artium liberalium et philosophiae magistrum, causarum regalium directorem et sacrae regni Hungariae coronae fiscalem – Centuria certarum contrarietatum et dubietatum ex Decreto Tripartito desumptarum et resolutarum per m. Ioannem KITONICH DE KOZTANICZA...*, Tyrnaviae, 1619. Vö. RMNy II. 1193; Munkásságára vö. WENCZEL Gusztáv, *Kithonich János XVII. századbeli magyar jogtudósról és munkáiról*, Magyar Akadémiai Értesítő (1851), 128–151.

⁵ LACKNER, Chrsitophorus, *Questiones Iustinianeae, e Sacratissimi Imperatoris Iustiniani Institutionum Libris IV. nec non aliis adprobatas Iurisperitis, nonnullae methodice collectae*, Francofurt, 1617. Vö. RMK III. 1188.

⁶ A 16. század végéről összesen tucatnyi ilyen *disputatiót* ismerünk.

2. Wilhelm Artner (1602-1657)⁷ Sopronban született. Apja Wolfgang Artner,⁸ anyja Margharetha Schmid, a lajtafői *consul* lánya volt. Az apa nem sokkal fia születése előtt tűnt fel először a soproni iratokban. Fia gyerekkorában már városkapitány volt, s 1611-ben megválasztották belső tanácsosnak. Haláláig – azaz 1633. április 12-ig – több éven át viselte a városbírói és a polgármesteri tisztséget. Az 1625. évi soproni országgyűlésen, mint polgármester jelentős érdemeket szerzett polgártársai előtt. Wilhelm alsó iskoláit szülővárosában végezte, s atyja csak viszonylag későn 16 évesen (1618-ban) küldte a boroszlói gimnáziumba tanulni. Itt Thomas Sagittarius tanítványa volt három évig.⁹ Innen az Odera menti Frankfurt egyetemére ment, ahol 1621 áprilisában immatrikulált, és harmadfél évig ott tanult.¹⁰ Tübingenben 1623. november 17-én¹¹ iratkozott be. Nem egészen két év alatt háromszor disputált Christoph Besold elnöklete alatt. Első vitatkozása 1624 júliusában politikai tárgyú volt, és a

⁷ Életére vö. HÁZI Jenő, *Soproni polgárcsaládok (1535-1848), I.*, Budapest, 1982. nr. 190.; BERTÓK Lajos, *Egy eddig ismeretlen régi magyar nyomtatvány: Artner Vilmos soproni jogtudós (1602-1657) tübingeni doktori értekezése*, Könyv és Könyvtár: Könyvtártudományi és Bibliográfiai tanulmányok és Közlemények II, Budapest, 1961, 177–183; Újabban HOFFMANN Gizella, *Artner Vilmos (1602–1657) testimóniuma = Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, Tom. XXIX, Ötvös Péter Festschrift, Szeged, 2006, 77–83. Utóbbi Wilhelm Artner munkái tekintetében is naprakész.

⁸ HÁZI, *i.m.*, nr. 186.

⁹ Ezen évek jele első nyomtatásban megjelent vitatkozása, melyet sem a magyar könyvészet, sem a VD17 (Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts) nem ismer: *Quaestio Philosophica. An Temperamentum Affectus Et Virtutes Sequantur. Quae ... Praeside Thoma SAGITTARIO ... Respondente Wilhelmo ARTNERO Sempronio-Ungaro. ... ad diem 5. Martii horis consuetis*, Tubingae, 1621 [Példány: Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek: 4 Diss.philos.18(33); 4 Diss. philos. 18(38)]

¹⁰ ZOVÁNYI Jenő, *A magyarországi ifjak az Odera melletti frankfurti egyetemen*, Protestáns Szemle 1(1889), 183.

¹¹ BÜRK, Albert, WILLE, Wilhelm, *Die Matrikel der Universität Tübingen*, II.: 1600–1710. Tübingen, 1953, 150; GÉMES István, *Hungari et Transylvani: Kárpát-medencei egyetemjárók Tübingenben (1523–1918)*, Budapest, 2003, 37.

magyar államélettal foglalkozott.¹² Néhány hónappal később (októberben) már tételes jogi tudását bizonyította a személysértésekről szóló *disputatio*val.¹³ Rá egy évre pedig doktori vitatkozását tartotta 1625 szeptemberében,¹⁴ és ezzel szülővárosából másodikként nyerte el a doktori címet.¹⁵ A doktori címéről kiállított bizonyítvány szövege is ismert.¹⁶

260

¹² *Dissertatio Politico-Iuridica De Regno Hungariae, eiusque Jure: quam Deo ter. opt. max. adiuvante praesidente Nobilissimo Dn. Christophoro BESOLDO, inclytae Unniversitatis Tvbingeris antecessore celeberrimo, & p.t. rectore magnifico, patrono & praeceptore suo, aeterna summi honoris observantia prosequendo; In auditorium Jurisconsultorum ad diem ... Julij publice excutiendam et ventilandam proponit Guilelmus ARTNER Oedenburgensis. Tvbingae, Typis exscribebat Theodoricus Werlin, MDCXXIV. Vö. VD17 23: 286281K – RMK III. 1366 és 6145. [példány: MPI (Frankfurt) – OSZK RMK III. 1366. – DE JTT fénymásolat]. Ezt a munkát Fata Márta tévesen Wilhelm nagybátyjának, Erhardnak tulajdonítja. Vö. FATA, Márta, *Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Tübingen: Eine 500 Jahre lange Beziehungs- und Wirkungsgeschichte* = Peregrinatio Hungarica: Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert, Hrsg. FATA, Márta, KURUCZ, Gyula, SCHINDLING, Anton, Stuttgart, 2006, 250.*

¹³ *Disputatio Juridica De Injuriis. quam cum Deo, Autoritate & permissu nobilissimo ICC. Ordinis sub praesidio dn. Christophori BESOLDI, ic. ac in Academia Tvbingeris Antecessoris et Professoris eminentissimi, p. t. Decani spectatissimi, Praeceptoris ac Patroni sui summe colendi, observandi: Guilelmus ARTNER Oedenburgensis, publicae, placidaeque disquisitioni in Acroasi JCC. submittit. Ad diem XXX. Octob. Tvbingae, apud viduam Johann-Alexandri Celii, anno MDCXXIV. Vö. VD17 14:026660M [példány: DE JTT fénymásolat]*

¹⁴ *Disputatio Juridica Inauguralis. Ex lib. 18 & 19. ff. deprompta quam DEO Feliciter Moderante Decreto Jurisconsultorum Collegij, Inclyta Tvbinga, pro summo in utroque Jure gradu & privilegijs Doctoralibus legitime obtinendis praeside Dn. Christophoro BESOLDO Iureconsulto et Antecessore Longe Celeberrimo Patrono et Praeceptore Suo in Aeternum Colendo. Guilhelmus ARTNER Oedenburgensis. Publice in Aula Nova solenni censurae subijcit ad diem 2. Septemb. horis consuetis. Tvbingae, exscribebat Theodoricus Werlin, anno MDCXXV. [példány: MPI (Frankfurt) – DE JTT fénymásolat]*

¹⁵ A *disputatio* védeése szeptember 2-án történt meg a címlap szerint, míg a doktoravatási ceremónia 14-én zajlott le, mint azt a rector neve alatt kiadott és Artner által 1626-ban megjelentetett *oratio* mutatja: *Oratio De Laudibus Juris, ac praecipue superiori seculi in Germania Jurisperitis, Habita, In Actu Solenni Ab ipso Magnifico Tvbingeris Rectore D.D. Joh. HALBRITTERO, Ante-*

Tanulmányai befejeztével nem tért azonnal haza, amint azt két, az egyetemi tanulmányok költségei körül felmerült kérdést tárgyaló „monográfiája” is mutatja, ami 1626-ban jelent meg Tübingenben,¹⁷ (s ami alább részletesen is ismertetésre kerül).

A következő nyár azonban már otthon találta, hiszen 1627. július 14-én megkérte néhai Balthasar Hornig belső tanácsos lánya, Judit kezét, akinek Christoph Lackner volt a nevelőatyja. Érdekes, hogy akárcsak apját, Wilhelm nevét is hiába keressük a polgárkönyvben. Wilhelm apja halála után annak helyére került be a belső tanácsba 1633-ban. A tanács tagja maradt 55 éves korában, 1657. április 15-én bekövetkezett haláláig. Ez idő alatt többször viselte a polgármesteri tisztséget, emellett 1641. május 6-án a városi tanács őt választotta meg a Szent Mihály templom templomatyjának. Később királyi asztalnoki címet kapott, valamint Sopron követe volt az 1646-47. évi országgyűlésen.

3. Ránk maradt munkái alapján Wilhelm Artnert a tudományosan legképzettebb magyarországi jogászok közé sorolhatjuk a XVI. század első fele tekintetében. Mint láttuk, egyetemi tanulmányai egy jelentős – bizony mondhatjuk jelentősebb – részét a tübingeni jogi karon végezte.

A tübingeni jogi kar XVII. századi oktatás-történetével foglalkozó irodalom meglehetősen szegényes. Feltételezhetjük, hogy a kar oktatási tevékenysége nem lógott ki a korabeli német jogi karok átlagából, sem pozitív sem negatív irányban. Ugyanakkor fontos kiemelnünk, hogy a kar professzorainak szakértő tevékenysége messze földön híres volt, ami hozzájárulhatott a kar tekintélyének növeléséhez, a potenciális hallgatók előtti népszerűségéhez.

cessore Maximo, Patrono mihi magno. cum ego Guilelmus Artner, Oedenburgensis, in J.U.Doctorem renunciarer. die 14. September. An. 1625.

¹⁶ Vö. HOFFMANN, *i.m.*, 82–83.

¹⁷ *Guilelmi ARTNERI, Oedenburgensis J.U.D. Brevissima duarum Quaestionum Discussio: I. An filius Patrem ad sumptus studiorum cogere possit? II. An filius sumptus studiorum conferre teneatur? Tubingae, Typis Theodorici Werlini, Anno MDCXXVI.* Vö. RMK III. 1400/a. [példány: DEENK 705 645/a – DE JTT fénymásolat]

A jogi karnak századokon keresztül – a kezdetektől a XVIII. század közepéig – hat rendes professzora volt. Ez az erős pozíció kezdetben a kánonjog és a világi jog külön „szakként” való oktatásának, később – a kánonjogi oktatás különállásának megszűnése után – pedig az igazgatási szükségleteknek volt köszönhető.¹⁸

Tübingenben az egyik professzor a kánonjogot, egy másik a justinianusi *Codexet*, egy harmadik az justinianusi *Institutiones*-t, egy negyedik a hűbér- és büntetőjogot kellett előadja. A maradék két tanár kötelessége a justinianusi *Pandekták (Digesta)* előadása volt. A tanárok minden ősszel el kellett osszák egymás között a tananyagot, és ügyelniük kellett, hogy tartalmilag ne fedjék át egymást az előadottak.¹⁹

A foglalkozás-típusok között az előadások (*lectiones, praelectiones*) annak ellenére megőrizték vezető szerepüket, hogy a XVI. század végétől a jogi humanizmus hatására az előadások itt is bizonyos mértékben háttérbe szorultak más, a hallgatók önálló munkáját jobban igénylő foglalkozások javára.

A XVII. század elején a tübingeni jogi karon a nyilvános egyetemi programban meghirdetett, az *ordinarius* professzorok által tartott rendes előadások (*lecturae ordinariae*) mellett már viszonylag kis jelentőséggel bírtak a rendkívüli előadások (*lecturae extraordinariae*), sőt ezeket ekkorra már szinte teljesen kiszorították a magánelőadások, melyekért a hallgatók külön fizettek, s melyek a tanár vagy a hallgatók szállásán kerültek megrendezésre.²⁰

¹⁸ THÜMMEL, Hans-Wolf, *Die Tübinger Universitätsverfassung im Zeitalter des Absolutismus*, Tübingen, 1975, 186.

¹⁹ *Uo.*, 194.

²⁰ Más karon is megfigyelhető volt a tendencia, hogy a rendkívüli előadások funkcióját egyre inkább a magánfoglalkozások vették át. Vö. COING, Helmut, *Die juristische Fakultät und Ihr Lehrprogramm* = Handbuch der Quellen und Literatur neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Neuere Zeit (1500-1800): Das Zeitalter des gemeinen Rechts, II/1, Wissenschaft, Hrsg. COING, Helmut, München, 1977, 47.

Az előadások mellé társultak Tübingenben is azok a szűkebb körben megrendezett nyilvános- és magánfoglalkozások,²¹ melyek a hallgatók elméleti ismereteinek elmélyítését és a joggyakorlatba való bevezetését célozták.

Mint jeleztük a XVI-XVII. század fordulóján a tübingeni kar tanárai jelentős szakértői tevékenységet fejtettek ki. A kar a korszak egyik legjelentősebb egyetemi szakértői testületének (*Spruchkollegium*) számított.²²

Az 1620-as években a tübingeni jogi kar *ordinarius* professzorai az alábbiak voltak:²³ Johann Heinrich Halbritter (1586 és 1627 között)²⁴ *primarius*, jórészt kánonjogi előadásokat vitt; David

²¹ A megfelelő anyagiakkal rendelkező hallgatónak lehetősége volt magánórát venni, ahol maguk a professzorok vagy más tanárok, esetleg tapasztaltabb diáktársak, vagy (általában gazdag nemes ifjak esetében) külön erre a célra alkalmazott *praeceptorok* segítették az egyetemi foglalkozásokon hallottak feldolgozását, az anyag begyakorlását és elsajátítását, valamint az irodalomba való betekintést. A magántanulmányok humanista felfogására vö. BURMEISTER, Karl Heinz, *Das Studium der Rechte im Zeitalter des Humanismus im Deutschen Rechtsbereich*, Stuttgart, 1974, 224–233.

²² A 16. század végétől elsősorban bonyolultabb büntetőügyekben ajánlatos volt az ítélkező laikus-bíráknak, illetve a peres feleknek szakértői véleményeket kérni az egyetemtől. Ez annál inkább is hasznos volt, mert a tübingeni jogi kar ekkortól kezdve – az ítélkezésbe való bevonása miatt – *de facto* a württembergi büntető igazságszolgáltatás részese lett. A tübingeni szakvélemények mérvadó jelentőséggel bírtak a Birodalom más *Spruchkollegium*-ainak ítélkezési gyakorlatára. 1602-től kezdődően több ezer szakvélemény gyűlt össze a tübingeni egyetem archívumában. Vö. Marianne SAUTER, *Juristische Konsilien = Serielle Quellen in südwestdeutschen Archiven: Eine Handreichung für die Benutzerinnen und Benutzer südwestdeutscher Archive*, Hrsg. KEITEL, Christian, KEYLER, Regina, <http://www.uni-tuebingen.de/IfGL/veroeff/digital/serquell/seriellequellen.htm>

²³ BÜRK, WILLE, *i.m.*, 62.; SCHÄFER, Volker, *Die Universität Tübingen zur Zeit Schickards = Zum 400. Geburtstag von Wilhelm Schickard: Zweites Tübinger Schickard-Symposion*, Hrsg. SECK, Friedrich, Sigmaringen, 1995, 23.

²⁴ Johann Halbritter (1560-1627) jogászprofesszor. Lipcsei, wittenbergi és heidelbergi tanulmányok után 1586-ban lett professzor Tübingenben. Előtte a Speyerben a birodalmi kamarai bíróságon szerzett gyakorlatot, mint ügyvéd. Eleinte az *Institutiókat* adta elő, württembergi tanácsos is volt és kilencszer az egyetem rektora. Vö. *Allgemeine Deutsche Biographie*. X. Leipzig 1879, 404; STINTZING, Roderich, *Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft*, Erste Abtheilung, München, Leipzig, 1880, 689; ZELLERN, Andreas Christoph, *Aus-*

Magirus magánjog, elsősorban a *Pandekták* tanára volt (1591 és 1635 között)²⁵; Johann Harpprecht (1592 és 1639 között)²⁶ évtizedeken keresztül az *Institutiones* tanára; Heinrich Bocer (1595 és 1630 között)²⁷ a hűbér és büntetőjog előadója; Andreas Bayer

fürhliche Merckwürdigkeiten der Hochfürstl. Württembergischen Universitaet und Stadt Tübingen, Tübingen, 1743, 449.

²⁵ David Magirus (1565-1636) vayhingeni származású jogász, aki Stuttgartban és Tübingenben tanult. 1591-től a *Digestum novum* professzora, többszörös dékán és nyolcszoros rektor. Vö. ZEDLER, Johann Heinrich, *Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste...*, 19. Halle, Leipzig, 1730, 306; ZELLERN, *i.m.*, 450.

²⁶ Johann Harpprecht (1560-1639), jogászprofesszor, jeles német jogász-nemzetség őse. Korán elárulva nevelői akarata ellenére tanult előbb Straßburgban, majd Tübingenben és Marburgban. 1589-ben szerzett doktori címet Tübingenben. Néhány gyakorlati év után magántanárként tanítani kezdett Tübingenben, ahol 1592 óta volt professzor. 47 éven át tanított folyamatosan, rendkívül sok *disputatio* elnöke volt ez alatt. Legjelentősebb munkája *Institutio-kommentárja* (*Commentarius ad IV libros Institutionum imperialium theoretico-practicus*, I-V., Tübingae, 1615-1627.), amely elsősorban gyakorlati célokat szolgált. Négykötetes *disputatio-gyűjteményt* is kiadott 1628-ban. Vö. *Allgemeine Deutsche Biographie* X. Leipzig, 1879, 621-622; STINTZING, *i.m.*, 689-692; ZELLERN, *i.m.*, 450-451. Harpprechtnek köztudottan volt egy jeles soproni tanítványa, Erhard Artner, Wilhelm nagybátyja, aki összesen öt *disputatiót* védett meg a professzor elnöklete alatt. A hazai irodalomban csak három *disputatiót* emlegetnek, holott az RMK pótlékok megjelenése óta (RMK III. 5712 és 5736) tudható, hogy két kolligátumban összesen öt *disputatio* lehelhető fel a wolfenbütteli könyvtárban. Erhard Artnerre vö. HÁZI, *i.m.*, 185. *Disputatiói*ra: SZABÓ Béla, *Előtanulmány a magyarországi joghallgatók külföldi egyetemeken a XVI-XVIII. században készített disputatióinak (dissertatióinak) elemzéséhez*, Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica Tom. VIII. Fasc. 5. 1993, 116-117. Helyesen szintén öt *disputatiót* említ FATA, *i.m.*, 250. Vö. még P. SZABÓ Béla, *Erhard Artner jogi tanulmányai Tübingenben a 17. század elején*, Soproni Szemle (2011/4), 361-380.

²⁷ Heinrich Bocer (1561-1630) neves német jogász. Marburgi, helmstedti, heidelbergi és strasbourg tanulmányok után 1585-ben Tübingenben lett *doctor juris* és *privatim* rögtön tanítani is kezdett. 1595-től a hűbér- és büntetőjog professzora. 1587 óta a württembergi udvari bíróság ülnöke, 1607-től württembergi tanácsos. Johann Harpprecht mellett a kar legnevesebb tanára. Munkái büntető-, hűbér- és római jogi tárgyúak. Sok *disputatiót* védetett és gyűjtött össze nagyobb kollekciónkba. Vö. *Allgemeine Deutsche Biographie*. II. Leipzig 1875, 759-760; STINTZING, *i.m.*, 696-698; ZELLERN, *i.m.*, 450.

valószínűleg a *Codex* tanára (1604 és 1635 között)²⁸ és Christoph Besold (1610 és 1635 között), a *Pandekták*-professzora, aki azonban államjog- és politika-tanári tevékenységet is folytatott. Wilhelm Artner jogi tanulmányaira a legdőntőbb befolyással Christoph Besold professor volt, akinek látogathatta előadásait is, de valószínűleg magántanítványként is kapcsolatban állt vele. Mindenesetre Artner *disputatiói* alapján erre következtethetünk. Ezek mintegy módszertani előkészítést jelentettek a későbbi monografikus munka megírásához.

Christoph Besold²⁹ jogász-családba született 1577-ben Tübingenben. 1591/92-től előbb bölcsészetet (1593-ban *magister*), majd jogot tanult ugyanott. 1598-ban jogi doktori címet szerzett és beíratta magát az udvari bíróság ügyvédi lajstromába. A jogi tanulmányok nem elégitették ki tudásszomját és ezért nagy elszántsággal tovább folytatta nyelvi, biblikus, történeti és politikai tanulmányait. Valószínűleg állami tisztséget is azért nem vállalt még egy évtizeden keresztül, hogy tudása bővítésének szentelhesse ideje nagy részét.³⁰ Vannak, akik ezen tizenkét év jelentőségét azon gyakorlati tapasztalatok megszerzésében látják, amelyek később keresett szakvélemény-készítővé tették Besoldot.³¹ Bármelyik álláspont is igaz, biztos hogy csak 1610-ben nevezték ki professzorrá (*professor Pandectarum*). A kilenc nyelvet ismerő professor hétszer volt az egyetem rektora.

Tanári tevékenységéről (ugyanúgy, mint tanártársai esetében) csak a nevével megjelent *disputatiói* alapján lehet némi infor-

²⁸ Andreas Bayer (1566-1635) stuttgarti születésű jogász, aki 31 éven át (1604-1635) volt tübingeni professor, s nem kevesebb, mint kilenc alkalommal volt az egyetem rektora. Vö. ZELLERN, *i.m.*, 451.

²⁹ Vö. *Allgemeine Deutsche Biographie*. II. Leipzig 1875, 556–558; *Neue Deutsche Biographie* 2. Berlin, 1955, 178–179; STINTZING, *i.m.*, 692–696; STOLLEIS, Michael, *Besold, Christoph (1577-1638)* = Juristen: Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert, Hrsg. STOLLEIS, Michael, München, 2001², 83–84; PAHLMANN, Bernhard, *Christoph Besold (1577-1639)* = Deutsche und europäische Juristen aus neun Jahrhunderten, Hrsg. KLEINHEYER, Gerd, SCHRÖDER, Jan, Heidelberg, 1996, 56–59.

³⁰ RÄB, Andreas, *Die Convertiten seit der Reformation nach ihrem Leben und aus ihren Schriften dargestellt, V., (1621-1638)*, Freiburg, 1867, 311.

³¹ FALK, Ulrich, *Consilia: Studien zur Praxis der Rechtsgutachten in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main, 2006, 139. és 214.

mációnk. Előadásairól semmit sem tudunk. Nagyszámú magántanítványa lehetett, házában magánfoglalkozások folytak, amelyeket rajta kívül az egyetem más tanárai is vezethettek.

Professor Pandectarum-ként szinte valamennyi jogterületen jártas volt, de kiemelkedőt *politica*-tudósként, valamint közjogásként alkotott. A politikai tanulmányok mögött ebben az időben egyház- és államjogi kérdések és nemzetgazdasági problémák tárgyalása és megvitatása állt a régi és újabb irodalom (Lipsius, Bodin) alapján, a római és német történelemből vett példákkal.³² Tübingenben Besold tanári tevékenysége harmincöt éven keresztül rányomta bélyegét erre a területre. Nem véletlen, hogy Wilhelm Artner tanulmányaihoz kapcsolódó munkái is ezen területekhez kapcsolódtak elsősorban.

Besold egyébként rendkívül termékeny író volt, de munkássága olvasottsága, tudása és szorgalma ellenére sem állt össze egy koherens életművé és bizonyos felületesség mindenképpen jellemzi munkáit. Ezt kritikusan gyakran azzal hozták összefüggésbe, hogy Besold művei egy részét hallgatói munkáját felhasználva dolgozta ki. A korban szokásos módszer alkalmazása természetesen még nem teszik értéktelenné Besold jogi munkásságát, azonban a század legkiemelkedőbb jogi írójának talán mégsem tekinthetjük.³³

Ugyanakkor nem vitatható, hogy Besold kiváló jogász volt. Ezt igazolja többek között az a *consilium*-gyűjtemény is, melyet 1629 és 1634 között adott ki hat kötetben,³⁴ s amely korának

³² KLÜPFEL, Karl, *Geschichte und Beschreibung der Universität Tübingen*, Tübingen, 1849, 81–82.

³³ Hoffmann Gizella értékelése ebben az értelemben túlságosan általánosítónak tekinthető, különösen ha csak Benedict Carpzov, Hermann Conring, Samuel Puffendorf, Georg Adam Struve vagy Samuel Stryk jogi munkásságának eredetiségére és későbbi hatására gondolunk a 17. századból. HOFFMANN Gizella, *Christoph Besold: De verae philosophiae fundamento discursus* = Művelődési törekvések a korai újkorban: Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére, szerk. BALÁZS Mihály, FONT Zsuzsa, KESERŰ Gizella, ÖTVÖS Péter, Szege, 1997, 171.

³⁴ *Consultationum, De Insignioribus Aliquot Iuris Tam Publici Quam Privati Quaestionibus... I-VI. Pleraque nomine inclutae Facultatis Iuridicae, in Illustri Academia Tubingensi conscripta, a Christophoro Besoldo, Philosophiae & U.I. Doctore*, Tübingae, Brunnius, 1629-1634. Második kiadása:

egyik legterjedelmesebb és legnagyobb hatású ilyen jellegű összeállítása lett.³⁵ E szakvélemény-gyűjteménynek egyik legfontosabb jellemzője, hogy a korábbi tübingeni gyűjteményektől eltérően jelentős számú büntetőjogi (29 anyagi jogi és 27 eljárásjogi) tárgyú *consiliumot* is tartalmaz.³⁶ Ugyanakkor ezek a szakvélemények (különösen a boszorkányperek tekintetében) a korszak leginkább a szabályos eljáráshoz ragaszkodó és a jogkövetkezményeket legyenyhébben kezelő *responsumainak* tekinthetők, amely tény elsősorban az egyetem és a jogi kar bizonyos (szellemi és anyagi) függetlenségére is visszavezethető.³⁷

Az tübingeni egyetem és jogi kar szellemisége, valamint Besold tanári, tudósi és gyakorló jogászi személyisége egészen bizonyosan rányomta a bélyegét a fiatal Artner szakmai elképzeléseire és talán arra is ösztönözte, hogy röviddel tanulmányai lezárása után a tudományban is kipróbálja magát, s könyvet írjon egy vi-

Consiliorum Tubingensium sive illustrium juris responsorum et consultationum de insignioribus tam publici quam privati civ. can. ac municipalis Wurttembergici quaestiones, quae maiori ex parte nomine inclytae Facultatis, partim vero ab aliis ICTis consignatae adornavit Christoph Besoldus J.C. Partes I–VI., Tubingae, 1659–1661; Vö. HEGLER, August, Die praktische Tätigkeit der Juristenfakultäten des 17. und 18. Jahrhunderts in ihrem Einfluss auf die Entwicklung des deutschen Strafrecht von Carpsov ab, Freiburg i. B., 1899, 117–118; LANGE, Hermann, Ius commune und Statutarrrecht in Christoph Besolds Consilia Tubingensia = Festschrift für Max Kaser, München, 1976, 637–655; KLÜPFEL, i.m., 83–84.

³⁵ FALK, i.m., 215. A német jogi karok konzíliumadási gyakorlatára lásd magyarul POKOL Béla, *Középkori és újkori jogtudomány*, Budapest, Pécs, 2008, 93–115.

³⁶ Besold, aki Keppler barátja volt, valószínűleg nagy szerepet játszott abban a tübingeni szakvéleményben, ami Keppler anyját, akit *crimen magiae*-vel vádoltak, megmentette a kínvallatástól. SECK, Friedrich, *Marginalien zum Thema Kepler und Tübingen*, Attempto 41/42(1971), 3–19.

³⁷ JAROUSCHEK, Günter, *Die Hexen und ihr Prozeß: Die Hexenverfolgungen in der Reichstadt Esslingen*, Esslingen am Neckar, 1992, 271; A boszorkányperek korábbi tübingeni szakértői véleményezéséről részletesen vö. LORENZ, Sönke, *Die Rechtsauskunftstätigkeit der Tübinger Juristenfakultät in Hexenprozessen (1552–1602) = Hexenverfolgung: Beiträge zur Forschung – unter besonderer Berücksichtigung des südwestdeutschen Raumes*, Hrsg. LORENZ, Sönke, BAUER, Dieter R., Würzburg, 1995, 241–279.

szonylag jól körülhatárolható, a korban sokszor érintett és feldolgozott magánjogi problémaköréről.

268

4. Wilhelm Artner most bemutatandó, *Brevissima duarum Quaestionum discussio* című műve tanulmányai lezárása után keletkezett, azt csak szellemisége és megírásának valószínű helyszíne és kinyomtatásának helye köti *alma mater*éhez, a tübingeni jogi karhoz. Artner korábbi (általunk ismert) nyomtatásban megjelent munkái egyértelműen tanulmányi kötelező vagy szorgalmi feladatokhoz kötődtek. A *Brevissima* azonban már egy fiatal tudós(jelölt) szárnypróbálgatásának tekintendő, még akkor is, ha Artner maga nagy valószínűség szerint gyakorlati jogásszá, szülővárosa egyik leendő vezetőjévé kívánt válni az egyetemen megszerzett tudása által. Az, hogy a gyakorlat és a tudomány megférhet egymás mellett, Christoph Lackner személyében élő és ösztönző példaként lebeghetett szeme előtt. Ugyanakkor természetesen a munka a tübingeni évek megkoronázásának is tekinthető, s ezért kerülhetett be a két szakmai kérdéseket feszegető *discussio* mellé Artner doktorrá avatásának „*protocolluma*” is.³⁸

A 88 oldalas oktáv méretű füzetecske több tartalmi egységre oszlik: a kor szokásának megfelelően a szerzőt üdvözlő versek, a szerző ajánlása, valamint a szakmai részt tartalmazó két része mellett – mint említettük – a nyomtatványt a *promotio solenne* alkalmával elhangzott beszéd és a felavatás ünnepélyes formulái zárják.

Mielőtt a füzet tartalmának ismertetésére térnénk néhány szó a munka valószínű keletkezési helyéről. Annak ellenére, hogy a mű ajánlása Tübingenben datálódott, ma már nem tisztázhatjuk egyértelműen azt a kérdést sem, hogy Wilhelm Artner hol írta monográfiáját: Tübingenben, vagy esetleg itthon. Az, hogy Artner hivatkozik Lackner Tübingenben – röviddel azelőtt – meg-

³⁸ Valószínűleg ez okozta azt a félreértést, hogy Bertók Lajos a *Brevissimát* Artner „tübingeni doktori értekezése”-ként jelöli meg. A félreértés azóta tisztázásra került: Artner doktori *disputatio*ja az *emptio-venditio* és a *locatio-conductio* alapkérdéseiről szólt. Vö. BERTÓK, *i.m.*, 177; HOFFMANN, *Testimonium*, *i.m.*, 81.

jelent munkáira megengedi mindkét lehetőséget. Ismerhette ezen munkákat a kéziratból (ha feltételezzük, hogy közreműködött a kiadás előkészítésében), de rendelkezésére állhattak a frissiben elkészült példányok akár otthon, Sopronban is. Az bizonyos, hogy más, Artner által hivatkozott jogi szakmunkák inkább állhattak rendelkezésére Tübingenben, mint otthon. A XVII. századból ismert soproni könyvjegyzékek alapján még talán feltételezhetjük, hogy a '20-as években Sopronban is rendelkezésre állhattak az Artner által idézett legfontosabb jogi források (a justinianusi kodifikáció – *Codex Justinianus, Institutiones, Digesta*),³⁹ de a dolgozatban használt „szekunderirodalomban” a korabeli Sopronban mutatkozó jelentős hiányok inkább azt valószínűsítik, hogy Artner a *Brevissimát* nem Sopronban vetette papírra.⁴⁰ Ezt valószínűsíti a doktori fokozata megszerzése és a *Brevissima* ajánlásának dátuma között eltelt meglehetősen rövid idő (alig hat hónap) is. További érv a munka Tübingenben születése mellett az a két vers is, amelyeket Artner két hallgatótársa – egy szicíliai és egy nápolyi *peregrinus* – írt a szerzőnek spanyol illetve olasz nyelven, már *doctornak* titulálván őt.⁴¹

4.1 Wilhelm a *Brevissimat* későbbi „apósának”, vagyis leendő felesége nevelőapjának, Christoph Lacknernak ajánlja, a szokásos szinte már barokkos körmondatokban utalva a nagy polgármester érdemeire, városbíróként és polgármesterként a városnak és egész Magyarországnak tett 24 évre visszamenő szolgálata-

³⁹ Bár megemlítendő, hogy a nagybácsi, Erhard Artner könyvtárában éppen-séggel nem voltak megtalálhatók ezek a kompilációk. Más magánkönyvtárakban (Michael Coress, Adam Nigrinus) viszont igen. Vö. *Lesestoffe in Westungarn I.: Sopron (Ódenburg) 1535-1721*, Hrsg. GRÜLL, Tibor, KEVEHÁZI, Katalin, KOVÁCS, József László, MONOK, István, ÖTVÖS, Péter, G. SZENDE, Katalin, Szeged, 1994, 59, 68, 170–176.

⁴⁰ Annak ellenére ezt kell feltételeznünk, hogy például a sienai *peregrinus* ügyvéd Johannes Pflug orvos fiára (Eidelius Gallus Pflug) hagyott könyvtárában – ami már a '20-as években is gazdag jogi állománnyal rendelkezhetett – meg lehetett egy-két olyan munka (Petrus Gregorius Tholosanus, Hieronymus Treutler), amelyek alapján a dolgozat néhány döntő kérdésében Artner állást foglalhatott volna, otthon dolgozván is. Vö. *Lesestoffe in Westungarn I., i.m.*, 235–237 és 253–255.

⁴¹ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, A₃.

taira. A *virtus* és a *gloria* kettősségéből az erény az elsődleges, és annak lehet csak eredménye a dicsőség. Lackner életében mindkettőnek nagy szerepe volt – írja Artner –, s méltán nevezik őt országszerte a haza atyjának, aki minden szeretetet megérdemel. Szeretete jeléül ajánlja kis munkácskáját a nagy embernek, és kéri a Mindenhatót, hogy Lackner minden terve sikerüljön és sokáig éljen városa fényeként.⁴²

4.2. A *Brevissima discussio* érdemi része tulajdonképpen három egységből áll. A két jogi kérdés ötven oktáv-oldalas elemzéséhez Artner egy személyes dokumentumot fűzött hozzá: azt a harminc oldalas beszédet (*Oratio de laudibus juris*),⁴³ melyet Johann Halbritter jogászprofesszor – az akkori tübingeni *rector* – Artner 1625. szeptember 14-én lezajlott doktorrá avatásán elmondott. A beszédet kiegészíti Wilhelm Artner életrajza⁴⁴ és az a *promotiós* formula, amelyet az avatás alkalmával olvasott fel az egyetem *notarius*a.⁴⁵

Halbritter a korabeli szokásoknak megfelelően „tudományos” témát választott az ünnepi alkalommal elmondott *oratio* témájául, jelen esetben az elmúlt századok német jogtudományáról adott számot.⁴⁶ Halbritter szerint a jogtudomány a halhatatlan Istentől, minden igazság forrásától származik, aki egyúttal a természet törvényének is kezdete. A jogtudósokat a jog papjainak tekinti, és a többi tudományok elé helyezi tudásukat. Nagy je-

⁴² ARTNER, *Brevissima*, i.m., A₂ recto-verso.

⁴³ *Oratio*, i.m. = ARTNER, *Brevissima*, E–F₅.

⁴⁴ Halbritter *Oratio*ja műfajilag nem teljesen illik bele azon kategóriákba, melyeket DÖRNYEI Sándor állított fel néhány évvel ezelőtt, hiszen itt nem meghívóról és ahhoz kapcsolódó jelölti életrajzról van szó, melyre DÖRNYEI több példát is hoz, hanem az életrajz itt egy a doktoravatáson elhangzott beszédhez kapcsolódik. Ehhez hasonló nyomtatványról DÖRNYEI nem tesz említést. Vö. DÖRNYEI Sándor, *Egy kis hungarika-csokor* = Fata libelli: A nyolcvanéves Borsa Gedeon köszöntésére írták barátai és tanítványai, Országos Széchényi Könyvtár, 2003, 321–327.

⁴⁵ Ezen dokumentumok a könyv végén találhatóak, de mivel Artner doktorrá avatásához, egy időrendileg a könyv megjelenése előtti eseményhez kapcsolódnak, ezért ezt ismertetjük először.

⁴⁶ „[...] *more solito atque usitato, loco preafationis, aliquid de Iure et Iustitia, ac inprimis de Iureconsultorum, qui in hac nostra Germania vixerunt, prerogativa ac praestantia in medium proferrem [...]*”

lentőségre a rómaiaknál tettek szert a jogtudók, akik közül kiemeli Papinianust és Ulpianust, akik a Severusok alatt tevékenykedtek. Szól a híres ókori jogi iskolákról és a longobárdok jogoktatásáról. A jogtudás Itáliából Galliába, onnan Germaniába áramlott és hozzájárult a germánok államainak és közösségeinek megerősödéséhez. Ezen állítását alátámasztandó öttucatnyi olyan német jogtudó nevét sorolja fel, akik a 13. század és saját kora között ismereteikkel nevet szereztek maguknak, lettek legyen ezek az egyházi vagy világi életben szerepet kapó személyiségek, császári, fejedelmi vagy birodalmi városi tisztségviselők esetleg egyetemi professzorok.⁴⁷ Számot ad háromtucatnyi olyan német főnemesről is, akik megszerezték a mindkét jog doktora címet, vagy más fokozatot, és nagy szerepet játszottak a Birodalom vagy az Egyház életében az elmúlt századok folyamán. A fáradsággal megszerezhető jogi tudás mindig is előfeltétele volt az államok és városok sikeres igazgatásának és a jogtudományban szerzett fokozatok dicsőségére váltak viselőiknek is.⁴⁸

Ezután tér vissza beszédének kezdetektől célzott lényegére, rámutatva arra, hogy a tübingeni jogi kar is hosszú ideje hozzájárul a jogi tudás felvirágoztatásához, melynek egyik friss példáját éppen a tanult jelölt, Wilhelm Artner testesítheti meg. Ezután – láthatóan a helyi szokásoknak megfelelően – Artner életrajzának és tanulmányainak ismertetésére tér rá az avatási ceremónia következő lépéseként.

Bemutatja Artner szüleit, szól tanulmányai kezdetéről a soproni iskolában. Elmondja, hogy innen 1618 márciusában szülei a borszlói gimnáziumba (*Vratislaviensium Gymnasium*) küldték tanulni, ahol három teljes évet töltött Thomas Sagittarius,⁴⁹ ottani rektor és más tanárok kezei alatt. Azután ismeretei

⁴⁷ A jogtudók sora Johannes Teutonicustól, a 13. század első fele jelentős egyházi személyiségétől egészen Halbritter kortársaiig terjed, felvéve az utolsó másfél század legjelentősebb németországi egyetemeken oktató professzorait és gyakorlati jogi munkák szerzőit.

⁴⁸ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, E recto – F₂ verso.

⁴⁹ Életére vö. *Allgemeine Deutsche Biographie*. XXX. Leipzig 1890, 173.; JÖCHER, Christian Gottlieb, *Allgemeines Gelehrten-Lexikon*, Leipzig, 1750, IV., 29.

bővítése céljából az Odera menti Frankfurtba került, de kevesebb, mint három év múlva már Tübingenben köszönthették. Tübingenben nem csak kegyességben, erkölcsösségben, becsületességben mutatkozott kitűnőnek, hanem jogi tanulmányait is serényen és szorgalmasan folytatta. Ezek eredményeként eredményesen vett részt nyilvános *disputatió*kon *opponens*ként és *respondens*ként. Igen nehéz témákban védte meg álláspontját, mindkét jogban megszerzett tudásának és ítélőképességének nyilvánosan ragyogó jelét adva. Végül a legszigorúbb nyilvános és zártkörű vizsgákon a kánonjogból és a római jogból vizsgapontokként feladatul kapott forrásokat nagy tudással és elegánsan értelmezte és a tanárai és vizsgáztatói által feltett kérdésekre és ellenérvekre olyan jártassággal és ügyességgel válaszolt,⁵⁰ hogy a nagytekintélyű *Collegium Iuridicum* alkalmasnak találta, hogy ünnepélyes keretek között elnyerhesse a mindkét jog doktora címével járó előjogokat és rangot.⁵¹

Ezután barokkos szófordulatokkal a jogi kar és a jogászok kollégiuma nevébe hivatalosan felkéri az egyetem kancellárját, Lucas Osiandert,⁵² hogy a hasonló esetekben követett eljárás szerint hatalmazza fel őt arra, hogy a jelöltnek kiszolgáltathassa mindazokat a címeket, privilégiumokat és nemességet tükröző jelképeket, melyek a doktori címmel együtt járnak.

⁵⁰ „[...] et denique in publicis et privatis Examinibus rigorosissime institutis puncta ex Iure Canonico et Civili sibi assignata, doctissime et elegantissime interpretatus fuerit, nec non ad quaestiones et obiectione, a Praeceptoribus et examinatorebus probationis causa motas et oppositas, tanta solertia et dexteritate responderit [...]”

⁵¹ ARTNER, *Brevissima*, i.m., F₃ recto-verso.

⁵² Lucas Osiander iun. (1571-1638) teológiai doktor és egyetemi professzor, a tübingeni egyetem kancellárja. Már 15 évesen *baccalaureus*, majd kisegítő tanár. Húszéves korától csaknem ötvenéves koráig különböző lelkesítő feladatokat látott el Württemberg különböző lutheránus egyházközségeiben. 1618-ban teológiai doktor lett és a teológiai kar *ordinarius*a Tübingenben. 1620-tól haláláig az egyetem kancellárja volt. Ultraortodox szellemiségű hírhedt vitatkozó, keménykezű egyetemi vezetőnek tartja az utókor. Vö. *Allgemeine Deutsche Biographie*, 24, Leipzig, 1886, 495–496. Osiander kancellári időszakaára vö. ANGERBAUER, Wolfram, *Das Kanzleramt an der Universität Tübingen und seine Inhaber 1590-1817* (Contubernium Bd. 4), Tübingen, 1972, 36–45.

Osiander hozzájáruló szavait nem hozza az irat, de Halbritter újra magához ragadva a szót hivatkozik arra, hogy a kancellártól megkapott hatalmánál fogva nem látja akadályát annak, hogy hozzájáruljon ahhoz, hogy a jelölt a doktorkollégium által megállapított jogokat – a szokásos eljárás keretében – megkapja. Ehhez azonban a jelöltnek le kell tennie a szokásos hitesküt, utána mondván a szöveget az egyetem jegyzőjének.⁵³

Az eskü szavai szintén kimaradnak az előadásból, de annak megtörténte után a *rector* ismét magához ragadván a szót elmondja azt az ünnepélyes formulát, mely révén mindkét jog doktorává („*Doctorem Juris utriusque Cesarij et Canonici creo*”) avatja Artnert, és mindenkinek megtiltja, hogy ezen címében bármikor is kételkedjék. Doktori címénél fogva felruhazza a nyilvános és magánkörben való tanítási joggal, a szakvélemények készítésének jogával, továbbá a hatalommal, hogy ügyfeleket jogi tanácsokban részesítsen. Egyúttal felruhazza mindazokkal a címekkel és tisztességgel, kiváltságokkal és előjogokkal, melyeket a Szent Római Birodalom bármely vidékén élveznek a doktorok rendjébe tartozók. A régi szokásoknak megfelelően ünnepélyes szavak kíséretében átadja neki a vörös doktorkalapot, amely egyrészt jelképezi azt, hogy birtokosa a tanulás szűk börtönéből megszabadulva kiléphet a tanítás szabad mezejére, másrészt azt mutatja, hogy birtokosának szabadságában áll, hogy munkájával haszonleséstől és aljasságtól mentesen a szent jogtudományt és a törvényeket segítse uralomra. S átadja az aranygyűrűt is, amely a lovagok sorába való belépést jelképezi. Ezeken felül egy könyv kinyitásával arra figyelmezteti Artnert, hogy sohase inogjon meg gondossága és szorgalma, hanem mindinkább napról napra növekedjenek ezen tulajdonságai. Végül felszólítja az új doktort, hogy rátermettségét és kiváló tudását nyilvánvalóvá teendő a jelenlévők előtt, néhány kiválasztott kérdésre vonakodás nélkül adjon választ, majd mondjon illően köszönetet egyrészt a hatalmas Istennek, az igaz jogtudomány legszentebb eredőjének és őrzőjének, másrészt azoknak

⁵³ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, F₃ verso – F₄ verso.

az embereknek, akik összejöttek, hogy fokozatszerzésénél neki gratuláljanak.⁵⁴ Halbritter ezzel le is zárja az ünnepélyes aktust.

4. 3. Ha most már a könyvecske szakmai vonatkozásai felé fordítjuk érdeklődésünket, megállapíthatjuk, hogy Artner monográfiája – címéből is kitűnően – két kérdés megvizsgálását tűzi ki célként. Mindkét kérdés a fiúgyermek tanulmányi költségeivel kapcsolatos. A szerző elsőként arra keres választ, hogy a tanulni vágyó fiúgyermek rászoríthatja-e az apját tanulmányi költségeinek fedezésére: „*An filius Patrem ad sumptus studiorum cogere possit?*” Kedves professzora, Christoph Besold egyik tételéből kiindulva annak fontosságát hangsúlyozza, hogy a közösségek (az állam) romlástól való megőrzésének egyik legfontosabb tényezője az, hogy a közösség vezetői műveltek és a tudományokban járatosak legyenek. Hiszen a vakokhoz hasonló az a hivatalnok, aki elméletileg nem képzett („*Magistratus qui doctrinam luce destituitur*”). Lackner politikai aforizma-gyűjteményére⁵⁵ hivatkozva állítja, hogy semmi sem ártalmasabb a közösségek számára, mint a tudatlanok általi kormányzás („*Nihil monstrosius quam imperitos in civitate imperare affirmat*”). Éppen ezért méltánytalan és túrhetetlen, ha egy apa megfosztja gyermekét a tanulás lehetőségétől és legalább egy fiát nem engedi peregrinálni. Ugyanilyen elbírálás alá esik az atya, ha ugyan engedi tanulni a fiát, de éppen csak a megélhetését fedezi, vagy amidőn az eredményes tanulás miatt növekvő költségekre tekintettel hívja haza gyermekét („*[...] ad iuga domestica subeunda revocent*”). Mindezekre tekintettel érzi jogosnak a szerző azon kérdés felvetését, hogy rá lehet-e szorítani az atyát a tanulmányi költségek biztosítására?⁵⁶

A régóta vitatott kérdés felgöngyölítését Ulpianus ismert szöveg helyéből (D. 10, 2, 50.)⁵⁷ kiindulva kezdi meg. Ebben Ulpia-

⁵⁴ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, F₅.

⁵⁵ LACKNER, Christophorus, *Aphorismi Politici pro Principe, Republica, Pace, Bello, Oeconomia, et Bonis moribus, ex Horologio Principum, in decades distributi*, Tubingae, 1625. Vö. RMK III. 1190.

⁵⁶ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, A₄ recto – A₅.

⁵⁷ Ulp. D. 10, 2, 50: „*Quae pater filio emancipato studiorum causa peregre agenti subministravit, si non credendi animo pater misisse fuerit com-*

nus arra utal, hogy az apa adott esetben kölcsön címén is biztosíthatja a tanulmányi költségeket, amiből az következne, hogy az atyán áll a juttatás, és semmi esetre sem lehet azt tőle követelni. Ugyanakkor, ha az apa lekötelezte magát a költségek fedezésére, csak a teljesítéssel szabadulhat, a fiú viszont köteles visszafizetni a kölcsönt.

A továbbiakban – visszanyúlva Romulus és Tizenkétábrás törvények idejére – az apai hatalom tartalmáról, a rómaiak szigorúságáról, illetve ennek a szigorúságnak a császári jogban való enyhüléséről értekeznek. A római jog felhozott szabályaiból⁵⁸ azt vezeti le a szerző, hogy nem lehetséges az, hogy az fiú követelhesse a tanulmányi költségek biztosítását az apja részéről.⁵⁹

Mégis Artner – hosszú, teátrális szófordulatok segítségével – amellet foglal állást, hogy az apának természetes kötelessége, egyenesen természetes kötelme fia tanulmányi költségeit rendelkezésre bocsátani, sőt az még ki is kényszeríthető,⁶⁰ mint azt Bartolus állítja egy *Digesta*-hely alapján.⁶¹ Hasonlóan természetes kötelezettségének tesz eleget az apa, mikor leánygyermekének hozományt ad. Artner szerint az egyházi és világi jog szerint is jobb, ha az atyai hatalom nem szigorúságon, hanem kegyességen alapszik. Bibliái és egyházjogi hivatkozásokkal

probatus, sed pietate debita ductus: in rationem portionis, quae ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari aequitas non patitur.”

⁵⁸ A következő enyhítő császári rendeletek ellenére: C. 4, 43, 1–2; C. 9, 17, 1; C. 8, 46, 3.

⁵⁹ „*Atqui in toto jure nulla extat actio, quae adversus Patrem, sumptus eiusmodi denegantem competere possit; unde iterum clarissimus est, eundem nec cogi posse a Filio ad subministrandos huiusmodi sumptus.*” Vö. ARTNER, *Brevissima, i.m., A*₅. (Ezután a nyomtatványban több nyomtatott oldalon keresztül nem található az oldalak beazonosítására alkalmas nyomdajelek, s ez többször megismétlődik a kötetben. Ezért alkalmanként le kell mondanunk Artner állításai lelőhelyeinek pontos megadásától.)

⁶⁰ ARTNER, *Brevissima, i.m., B*: „*Et quidem principio, Pater filio naturaliter ad subministrationem sumptuum in studia impendendorum, obligatus dicitur, & licet ex hac naturali obligatione nulla oritur actio: tamen propter eam dicitur aliquis naturaliter obligatus; nec non officio iudicis Pater ad id facere compelli potest...*”

⁶¹ Uo. A Bartolus által felhívott szöveghely: Ulp. D. 25, 3, 5, 12: „*Non tantum alimenta, verum etiam cetera quoque onera liberorum patrem ab iudice cogi praebere rescriptis continetur.*”

támasztja alá álláspontját. A közérdekre is hivatkozik, midőn bírálja azon atyákat, akik nem támogatják fiaik tanulmányait, hiszen emiatt a közösség kormányzása is kárt szenvedhet.⁶²

A korabeli viták szellemiségére jellemzően Artner azzal a kérdéssel folytatja, hogy mi van akkor, ha egy szegény apának több gyermeke van. Ebben az esetben az egyik gazdagításával nem ítéli-e éhhalálra a többit? Válasza indoklásául Artner furcsa módon olyan *Digesta* helyeket hív fel, melyek elherdált, örömlányoknak adott pénzzel kapcsolatosak,⁶³ vagyis itt a tanuló által helytelenül elherdált támogatásra gondol a szerző. Ezzel kapcsolatban egyértelműen kimondja, hogy ebben az esetben az atya visszakövetelheti a pénzt a fiától.⁶⁴

Ugyanakkor általános axiómaként hangsúlyozza, hogy az emberi természetből fakad, hogy a szülők szeretik gyermekeiket, és a szeretet inkább jellemzi a felmenőket, mint a lemenőket. Így az atya jogos félelem által indítatva köt szerződést vagy tesz valamit azért, hogy gyermekét veszélyből, útonálló vagy ellenség kezeiből kivásárolja és vélelmezhető, hogy az atya jobban aggódik fia sorsán, mint saját jövőjén.⁶⁵

Artner bibliai idézetekre⁶⁶ támaszkodva azt állítja, hogy az egyházjogászok is egyetértenek abban, hogy az atyának fedeznie kell fia tanulmányi költségeit, és kijelenti, hogy a kánonjog a tanulmányi költségeket megtagadó atyákat kiközösítéssel fenyegeti: „*Hinc de jure Canonico patres filiis suis istiusmodi*

⁶² ARTNER, *Brevissima, i.m.*, B verso – B₂ recto.

⁶³ Iul. D. 41, 4, 8; Ulp. D. 17, 1, 12, 11.

⁶⁴ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, B₂ verso – B₃ recto.

⁶⁵ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, B₃ recto–verso.

⁶⁶ Példabeszédek, 23. 13: „*Noli subtrahere a filio disciplinam [...]*” és 29. 17.: „*Erudi filium tuum, et refrigerabit te, et dabit delitias animae tuae.*” Érdekes, hogy Artner itt mind a *disciplina*, mind az *erudire* szavaknak enyhébb értelmet tulajdonít, mint akár Luther, akár Károli Gáspár fordítása, hiszen Artner kifejezetten a taníttatás felé tekint. A lutheri fordítás: „*Lass nicht ab, den Knaben zu züchtigen*” és „*Züchtige deinen Sohn, so wird er dir Freude machen und deine Seele erquickten.*”

sumptus denegantes ex communicati judicantur.” Ezt a *Decretum Gratianiból* is kiolvashatónak tekinti.⁶⁷

Római jogtudósokra hivatkozva amellet keres érvet, hogy az apa mikor perelhető bizonyos fiával kapcsolatos költségek tekintetében. Egy Ulpianus helyre hivatkozik, aki *rescriptumokra* utalva azt állítja, hogy az apától nem csak gyermekei élelmezésének költségei, hanem más költségek is követelhetők bírói úton,⁶⁸ és ebbe – bár ezt a jogtudós nem mondja –, kétségtelenül beleértendők a tanulmányi költségek is.⁶⁹ Még egyértelműbb érvet talál Artner egy Paulus *fragmentumban*,⁷⁰ melyben a jogtudós kifejti, hogy a gyámnak nem csak a serdületlen élelmezéséről kell gondoskodnia, hanem a tanulmányi költségeket és más költségeket is fedezni kell a hagyaték (a serdületlen vagyona) lehetőségei szerint. Ugyancsak Paulus fejt ki egy másik helyen,⁷¹ hogy a gyám ne törekedjék a tanítási költségek minimumra szorítására, hanem a vagyon lehetőségei és a gyámolt társadalmi helyzetének megfelelő nevelésről kell gondoskodnia. És ha ez gyámtól elvárható – teszi hozzá Artner –, még inkább az apától. Mindezen érvek több mint elegendőnek tűnnek Artner számára, hogy kimondja: az atyát rá lehet szorítani és kötelezni lehet a tanulmányi költségek biztosítására.⁷²

4.4. Tanulmánya második – terjedelmesebb, mintegy 30 oldalra tehető – részében Artner azzal a korabeli divatkérdéssel foglalkozik, hogy az atyától a tanulmányokra kapott támogatást a tanulmányokat folytató fiúnak be kell-e számítania a rá eső ha-

⁶⁷ Decr. Prima Pars distinct. 30. can. 14. „*Si quis dereliquerit proprios filios, et non eos aluerit et (quod pietatis est) necessaria non prebuerit, sed sub occasione continentiae negligendos putauerit, anathema sit.*”

⁶⁸ Ulp. D. 25, 3, 5, 12: „*Non tantum alimenta, verum etiam cetera quoque onera liberorum patrem ab iudice cogi praeberere rescriptis continetur.*”

⁶⁹ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, B₅.

⁷⁰ Paul. D. 37, 10, 6, 5: „*Non solum alimenta pupillo praestari debent, sed et in studia et in ceteras necessarias impensas debet impendi pro modo facultatum.*”

⁷¹ Paul. D. 26, 7, 12, 3: „*Cum tutor non rebus dumtaxat, sed etiam moribus pupilli praeponatur, imprimis mercedes praeceptoribus, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonii, pro dignitate natalium constituet [...]*”

⁷² ARTNER, *Brevissima, i.m.*, B₅.

gyatékba a beszámítás (*collatio*) rendes szabályai szerint. („*An filius sumptus studiorum conferre teneatur?*”)⁷³

Artner a vitatott kérdés megválaszolását azzal kezdi, hogy első megközelítésben az, hogy a tanulmányi költségeket ki lehet vonni az osztályrabocsátás alól, ellenkezik a méltányossággal és az egyenlőség elvével. Hiszen mind a helyi jogok, mind a *ius commune*⁷⁴ azt kívánja, hogy a fiúgyermekek között az egyenlőség megmaradjon. És a többi testvér tekintetében is ezt kell tartani. Sőt olykor olyan dolgok tekintetében is kötelező lehet a betudás, amelyek természete ezt kizárni látszik. Hiszen a megszerzett tudás csak annak a testvérnek jelent előnyt, aki tanult, és ezzel árt a többieknek, amit pedig a jog tilt. Artner itt a jól ismert – jogszabály-helyek sora⁷⁵ által hangsúlyozott – elvre hivatkozik, mely szerint más kárára senki sem gazdagodhat. Mint látható, Artner először azon érveket sorakoztatja fel, amelyek a tanulmányi költségek betudandósága mellett szólnak. Megemlíti, hogy nemcsak a lányok által kapott hozomány (melynek biztosítása szükségszerű), hanem más ajándékok beszámítása is teljes mértékben kötelező⁷⁶ kivéve, ha azt a szülő kifejezetten megtiltja. Artner párhuzamot von a tanulmányi költségek és más, az atya által szükségszerűen biztosítandó egyéb juttatások között, s ezáltal azt valószínűsíti, hogy a tanulmányi költségek is beszámítandók.

Ezután tovább lépve azt fejtegeti, hogy a régi jog szerint az *emancipatus* által szerzett *bona adventitia* is betudandó, mivel ha hatalom alatt élt volna a fiú, akkor azt apjának szerezte volna.⁷⁷ Ugyanezt véli érvényesülni Artner a modern jogban is. A fiú közreműködésével az atyának beszedett gyümölcsöket is be kell számítani, akár elfogyasztásra kerültek már, akár meg vannak még.

⁷³ ARTNER, *Brevissima*, i.m., B₄ verso után.

⁷⁴ C. 6, 20, 17; C. 3, 38, 12.

⁷⁵ Pomp. D. 12, 6, 14; Gai. D. 4, 3, 28. Vö. ARTNER, *Brevissima*, i.m., B₅ recto. (Ezután az „oldalszámozás” ismét hiányzik egy darabig.)

⁷⁶ Paul. D. 23, 3, 1; C. 5, 11, 7, 4–5; C. 3, 28, 29.

⁷⁷ Ulp. D. 17, 2, 52, 8. is ezt állítja, ugyanakkor a *peculium castrense* és *quasi castrense* beszámítását nem tartja kötelezőnek. A *peculium castrense* külön kezelésére vö. Paul. Sent. 5, 9, 4. és Inst. 2, 9, 1.

Majd – kissé váratlanul – a *collatio* rövid történetét adja a szerző utalva rá, hogy a *praetor* vezette be az intézményt az *emancipatus* által szerzett vagyon beszámítása érdekében.⁷⁸ A kötelezettséget aztán a jogtudósok és császárok is tovább bővítették például a hozományi vagyonra⁷⁹ és más ajándékokra, így a *donatio ante nuptias*⁸⁰ azzal a céllal, hogy a gyermekek között a szülők vagyona „*aequo jure*” legyen megosztva.

Mindezeket felidézve Artner úgy látja, hogy első megközelítésben a források azt sugallják, hogy a tanulmányi célokra adott juttatás is beszámítandó, mert enélkül az ilyenben részesült figyermek túlzott előnyöket élvezne, különösen akkor, ha az ilyen előjuttatás miatt a többiek nem kaphatják meg törvényes részüket. Ez ugyanis egyenlőtlenséget szül, amit el kell kerülni, hiszen ebből származik az örökösök között a legtöbb jogvita. Ezért azon egyenlőtlenséget, amit a szülők nem akadályoztak meg, a *collatio* révén kell kiegyenlíteni és nem szabad hagyni, hogy az egyenlőtlen juttatások miatt viták lángoljanak fel. Mindenesetre – utal többek véleményére – az ilyen, az egyik fiúnak történt juttatást a többiekkel szembeni *in fraudem* részesítésnek vélelmezik. Ez a megközelítés odáig megy, hogy ha az apa érdemei miatt ajándékoz valamit fiának („*filio [...] bene merito*”), vélelmezik, hogy azt érdemtelenül kapta, kivéve ha a vélelem nyilvánvaló bizonyítékok alapján megdől.⁸¹

Artner még arra is utal, hogy különösen a rokonok között támadnak perek és ezek szoktak a legádázabbak lenni,⁸² mint azt a történészek beszámolóí is igazolják. S ezért ezeket kerülni kellene.

⁷⁸ Ulp. D. 37, 6, 1 pr.: „*Hic titulus manifestam habet aequitatem: cum enim praetor ad bonorum possessionem contra tabulas emancipatos admittat participesque faciat cum his, qui sunt in potestate, bonorum paternorum: consequens esse credit, ut sua quoque bona in medium conferant, qui appetant paterna.*”

⁷⁹ Ulp. D. 37, 7, 1.

⁸⁰ C. 6, 20, 17.

⁸¹ „*Et si pater filio tanquam [sic!] bene merito donet: non praesumuntur bene merita, nisi probentur.*”

⁸² Ennek igazolására Artner eléggé hajánál fogva előranciaigált példákat hoz a justinianusi forrásokból: pl. Papin. D. 31, 77, 20: „*discordia propinquorum*”.

Artner – midőn átgondolja az eddigieket – megállapítja, hogy a felsorolt érvek arról győznek meg első látásra, hogy az eddig ismertetett felfogás nem csak igazabb, hanem igazságosabb is más megközelítésnél.

Ugyanakkor véleménye mégis az, hogy ez az álláspont elégtelen és semmi estre sem támogatandó. Sokan azt mondják ugyan, hogy az örökölt javak megőrzése során óvatosabbnak kell lenni, mint a tanulmányi költségek biztosítása tekintetében. Világos, hogy az örökölt pénz mindenesetre biztos, annak megőrzése nem igényel nagyobb erőfeszítést, a tanulmányok viszont fáradhatatlan munkát és törekvést igényelnek. És ha azoknak, akik tanulmányok folytatása érdekében rendkívüli fáradtságot vállalnak (ahelyett, hogy a csigákhoz hasonlóan házukban maradnának), valamint veszélyeknek teszik ki magukat, egészségüket kockáztatják, attól kellene félniük, hogy osztályra kell bocsátaniuk tanulmányi költségeiket, akkor felhagynának a tanulással, sőt el sem kezdenék azt. Ha ez megtörténne, a tudományok haszontalanná válnának, a tanulás alapját vesztené és ez végeredményben a közösségek elbarbarizálódását eredményezné, hiszen tanult férfiak nélkül a közélet fenekestül felfordulna, és nem maradhatnának fenn a közösségek. Hiszen a műveletlenség megöli, ellenben a *prudentia* – mint azt Artner terjengős szófordulatokkal alátámasztja – fénnel és étellel tölti be a lelket.⁸³ Éppen ezért a közösségnek, az állami létnek az az érdeke, hogy a tanulmányi költségeket ne kelljen osztályra bocsátani.⁸⁴ Artner szerint ennek az érv mindenki számára elegendő kell legyen ahhoz, hogy a költségek – „*qui in studia utiliter (et non plus in calice quam in codice) impensi sunt*” – betudás-mentességét elfogadja.⁸⁵

⁸³ „[...] *prudentia etenim sola est, quae animo lucem suam praefert, quae rationis aciem instruat, quae dirigit, quae quid sequendum, quid fugiendum sit [...]*” Vö. ARTNER, *Brevissima*, i.m., C recto.

⁸⁴ „*Quod igitur Reipublicae interest longe praeferendum, privato atque ne sumptus studiorum causa facti in collationem veniant [...]*” ARTNER, *Brevissima*, i.m., C verso.

⁸⁵ ARTNER, *Brevissima*, i.m., C verso.

Az elkövetkezőkben pedig azokat az érveket kívánja áttekinteni, melyeket a legjelentősebb jogtudósok ezen álláspont megalapozására felhoztak.

„*In jure nostro*” egyértelmű az – kezdi a bizonyítást –, hogy az apának el kell tartania gyermekét,⁸⁶ hiszen a szélből nem lehet megélni.⁸⁷ A tartásba azonban beletartozik a taníttatás is: „*quia alimenta et studia equiparantur*,”⁸⁸ és mivel a tartás költségeit sem kell betudni (hiszen az a szülők természetes kötelezettsége,⁸⁹ így a taníttatási költségek sem konfereálandók. A tartás természetjogból eredő kötelezettségét és tanulmányi költségek betudás alóli mentességét a francia jogász, Gregorius Tholosanus *Syntagmájából*⁹⁰ vett véleményével is alátámasztja. Papiianusra és Ulpianusra hivatkozva a tisztség megszerzésére fordított költségeket is kiveszi a betudás alól.⁹¹

Ezután Iulianus – korábban már említett – *responsumát* elemzi, melyben egy elárvult lánygyermek nevelési költségeit, melyet a gyámja eszközölt, nem engedi meg követelni a gyámság letelével a lány fiú testvére által.⁹² Artner ebből is a tanulmányi költségek betudás-mentességére következtet.

A betudás elmaradásából esetleg felmerülő egyenlőtlenséget nem tartja számottevőnek, hiszen – indokol érdekesen – az aritmetikai aránytalanság nem jelent egyúttal geometriai aránytalanságot is. A vagyoni veszteséget elszenvedő testvérek ugyanis nyernek tekintélyük növekedésével, hiszen az egyik testvér tisztesége, amit a tanulással elért, kiterjed a többiekre is.⁹³

⁸⁶ Erről a *Codex* egy külön fejezete szól. Vö. C. 5, 25.

⁸⁷ C. 5, 50, 2, 2: „[...] *quasi vento vixerit* [...]”.

⁸⁸ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, C₂ recto. Alátámasztásul analóg esetekre hivatkozik: Iul. D. 27, 2, 4; C. 8, 51(52), 1.

⁸⁹ C. 6, 61, 8, 5.

⁹⁰ THOLOSANUS, Petrus Gregorius, *Syntagma iuris universi atque legum pene omnium gentium et rerum publicarum praecipuarum int res partes digestum*, Lugduni, 1582. Vö. ARTNER, *Brevissima, i.m.*, C₂ recto és verso

⁹¹ D. 37, 6, 1, 16.

⁹² Iul. D. 27, 2, 4. Vö. ARTNER, *Brevissima, i.m.*, C₂ verso–C₃ recto.

⁹³ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, C₃ recto. Nov. 81, 1, 1: Az apa tekintélye is nő fia felemelkedése által.

Artner ezután egy huszárvagással I. Frigyes *Authentica habitacione*-jában kifejtett álláspontjára utalva arra biztatja a tanult ifjak rokonait, hogy inkább legyenek rájuk büszkék, mint hogy panaszokkal elriasszák őket. A tanulmányokkal a család tekintélye gyarapszik, és ez értékesebb, mint a betudás által megszerezhető csekély nyereség.⁹⁴

Ezután a legfontosabb forráshely, a D. 10, 2, 50. elemzésére tér vissza. Artner szerint azzal, hogy a Ulpianus arra utal, hogy a „*credendi causa*” tanulmányokra adott pénzt be kell tudni, egyúttal azt is kifejezésre akarja juttatni, hogy a tanulmányi célokra adott pénzt „*regulariter*” nem kell osztályra bocsátani.

Ezután a hozománnyal veti össze a tanulmányi költségeket: miért kell a lánygyermek által kapott hozományt betudni, míg a másikat nem? Az indokolás a következő: a *dos* nem a *quasi castrense peculium* körébe tartozik, hanem *bona profectitiának* számít, a tanulmányi költségek viszont a *peculium quasi castrense* alá sorolhatók be, és ezért méltán kerülnek el az osztályrabocsátást, mivel sem a *castrense*, sem a *quasi castrense peculium* nem tudandó be, hanem kizárólag a fiúénak tekintendő.⁹⁵

Artner ezután mintegy megtörve a jogi érvek számbavételét, Cicerora és más irodalmi forrásokra hivatkozva kifejti, hogy a sarjak nevelése kapcsán a szülőknek hármaskötelessége jelentkezik: a *paideia*, ami magában foglalja az erkölcsi nevelést (*disciplina*) és megfelelő tudás (*doctrina*) átadását. Kifejezetten fontosként emeli ki a közéletben való részvételhez szükséges tudás megszerzését és a szülők nevelési kötelezettségét nem csak a természetes ésszerűsége, hanem a társadalmi megfontolásokra („*civilis ratio*”) is visszavezeti.⁹⁶ Ha valaki azt kérdezi, mi által lesz valaki becsületes és tevékeny polgár, akkor válasz nem lehet más, mint hogy az optimális oktatás vagy nevelés

⁹⁴ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, C₃ verso.

⁹⁵ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, C₄ recto. Ulp. Dig. 37, 6, 1, 15: „*Nec castrense nec quasi castrense peculium fratribus confertur: hoc enim praecipuum esse oportere multis constitutionibus continetur.*”

⁹⁶ Itt egy kevésbé ismert korabeli észak-német jogász Hermann LATHERUS, *De censu, tractatus nomico-politicus*, Francofurti, 1618. című művére hivatkozik. ARTNER, *Brevissima, i.m.*, C₄ recto.

(„*optima institutio sive educatio*”) által. És éppen ezért semmi sem lenne annyira méltánytalan, mint hogy ha az apának visszajárna a fia nevelésére és taníttatására fordított költség vagy annak osztályrabocsátását a testvérek kikényszeríthetnék.⁹⁷

Egy lépéssel továbblép Artner, midőn egy francia humanista munkájából idézve a tanulmányok céljára vásárolt könyvek és a doktori cím megszerzésének költségeit is a be nem tudandó apai juttatások közé sorolja.⁹⁸

Aztán ismét a *dos* és a *sumptus studiorum* sorsa közötti különbségre koncentrálna a végrendeleti örökösök esetében, kiemelve, hogy a hozomány betudásától csak akkor lehet eltekinteni, ha a fiú és lánytestvérek közül a fiú messze többet örökölt („*longe amplius filio contulit*”) végrendeletileg, mint a korábban hozománnyal férjhez adott leány.⁹⁹

Majd – kissé kiesve a gondolati sorból – megint az alapkérdésre nyúl vissza: Philippus rendeletét idézi, melyben az kimondja, hogy a végrendelet nélkül elhalt szülők vagyona a gyermekek között egyenlően kell megoszoljék.¹⁰⁰ De ez minden vagyonra vonatkozik? – teszi fel a kérdést egyik professzorára, Harprechtre hivatkozva, és válaszul saját korábbi megállapításaira utal.

Önmaga álláspontjának és az általános véleménynek ilyenét megerősítése után visszatér a mentesülő juttatások egyes kérdéseire. Egy *Codex*-helyet¹⁰¹ kiterjesztően értelmezve arra a következtetésre jut, hogy a fiú tudásának megszerzésével járó terhekhez valamennyi örököstársnak hozzá kell járulnia, s ha a szülő azt akarja, hogy fia a tudós férfiak közé emelkedjék, akkor a költségekkel és a (többi örökösökre származó) következmé-

⁹⁷ ARTNER, *Brevissima*, i.m., C₄ recto.

⁹⁸ REBERTERIA, Ioannes a, *Topicōn Iuris Libri quatuor, quibus ad Ciuilibus Philosophiae studium facilis patet aditus in his[que] Lector pleros[que] locos corruptos in Topicis Ciceronianis sua integritati restitutos inueniet...* ; cum indice locupletissimo, Witebergae, 1590, 54 recto. Vö. ARTNER, *Brevissima*, i.m., C₄ recto – verso. (Ezután az oldalszámolás ismét hiányzik egy darabig.)

⁹⁹ Scaev. D. 10, 2, 39, 1.

¹⁰⁰ C. 3, 36, 11.

¹⁰¹ C. 10, 63(61), 1.

nyekkel is számolnia kell.¹⁰² Ugyanazon jogok és privilégiumok érvényesülnek a katonai és polgári tisztségek megszerzése tekintetében, hiszen a polgári hivatal is éppoly fontos, mint a katonai tisztség.¹⁰³ Sőt, irodalmi példákra hivatkozva Artner kijelenti: „*literae armis praevaleant.*” Az ezután következő terjedelmes fejtegetései során antik irodalmi és történeti példákat hoz fel a fegyverek és a tudás együttműködésének nagyszerű eredményeire, az iskolapéldát Iulius Caesar személyében látva.

Nem mulasztja el a híres soproni polgármester Christoph Lackner nagy tudását sem szóba hozni. Akár tudta a fiatal Artner ekkor, akár nem, hogy két év múltán Lackner nevelt lányát veszi majd nőül, a tudós polgármester tudásának nagy tekintélye alól nem vonhatta ki magát tudományos fejtegetései megfogalmazása során. Lackner – egy évvel korábban szintén Tübingenben (valószínűleg Artner segédelmével) nyomda alá került – *Galea Martis*¹⁰⁴ című munkájából a *Scientia* emblematis leírását veszi segítségül a tudás (nyitott könyv) és a fegyverek (lándzsa és kardok) egymást kiegészítő jellegét igazolandó.

A csak részben a tárgyhoz tartozó irodalmi és történeti kitérő után Artner ismét visszatér tulajdonképpeni témájához: a tanulmányi költségek privilegizált helyzetét az Egyház is elfogadja. Bár az egyházjog semminek a betudását nem ismeri, így a tanulási költségeket sem. Ugyanakkor a tanulás a *pia causa*-k privilégiumát élvezzi és előnyben részesül. Ez az előnyben részesítés pedig abban jelentkezik, hogy a tanulmányokra elköltött pénzt nem kell betudni.¹⁰⁵

Ezt követően Artner Gordianus császár egyik rendeletét¹⁰⁶ idézi: ennek értelmében a mostohalány tartására illetve taníttatására

¹⁰² „*Onus erogationis commune omnium haeredum eius esse praeses provinciae non ignorat.*”

¹⁰³ A katonai szolgálatba vitt vagyonról vö. Tertull. D. 49, 17,4. A két pálya azonos értékéről vö. C. 2, 7, 14.

¹⁰⁴ LACKNER, Christophorus, *Galea Martis, hoc est Bona Militia, pro Publica salute epitomice*, Tubingae, 1625, 27–28. Vö. RMK III. 1889.

¹⁰⁵ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, D₁ recto.

¹⁰⁶ C. 2, 18(19), 15: „*Si paterna adfectu privignas tuas aluisti seu mercedes pro his aliquas magistris expendisti, eius erogationis tibi nulla repetitio est.*”

kiadott pénzt, ha azt atyai érzésektől vezetve biztosították, a juttató nem követelheti vissza. Ha viszont a költekezést a vissza követelés jogát a jövőre nézve fenntartva eszközölte valaki, akkor azt az *actio negotiorum gestio*val perelni lehet. Artner a szöveghely értelmét úgy foglalja össze, hogy a mostohaapa csak akkor követelheti vissza a lányára költött pénzt, ha azt atyai érzelmek megszűnnek („*quando paternus affectus cessat*”), más esetben nem. Ebből *a contrario* arra következtet, hogy az édesapa semmilyen esetben sem követelheti vissza az ilyen költekezéseit, mivel vélelmezhetjük, hogy az atyai érzelmek az ő esetében soha nem szűnnek meg. Artner hozzáteszi még, hogy ebben az esetben a (társörökös) testvért ugyanúgy kell tekinteni, mintha az apával egy személy lenne.¹⁰⁷ Utóbbi megállapítása alátámasztására a régebbi irodalomból Baldus és Iason de Mayo kommentárjaira, valamint Hieronymus Schurff illetve Matthias Wesenbeck *consilium*aira hivatkozik.

Artner ezután a tudós jogokon kívül keres igazolást az általa képviselt álláspontra. Analógiaként a *Sachsenspiegel Landrecht*jére hivatkozik,¹⁰⁸ mely szerint, ha az apa fiának lovagi felszerelést adott, ezekkel a fiú az apa halála után sem a hűbérúrnak, sem testvéreinek nem tartozik elszámolással. Ezt a szöveghelyet a korabeli német gyakorlat („*Scabini Lipsienses et Ienenses*”) valamint irodalom (Nicolaus Reusner) abba az irányba értelmezte, hogy amennyiben az apa fia tanulmányaira (könyvekre, ruházkodásra, kosztra) pénzt biztosított, ezt a juttatást a fiú apja halála után nem köteles visszafizetni örökös-társainak és nem kell betudni az atyai örökrészbe.¹⁰⁹

quod si ut repetiturus ea, quae in sumptum misisti, aliquid erogasti, negotiorum tibi gestorum intendenda actio est.”

¹⁰⁷ ARTNER, *Brevissima*, i.m., D₁ verso.

¹⁰⁸ *Sachsenspiegel, Landrecht*, I. 10: „*Gibit abir der vater sime sone kleider, ros, phert unde harnaz zu der zit, alse herz bedarf unde her ez nutzen mag, unde ez der vater geben mag, stirbit sint sin vater, her en darf des nicht teilen mit sinen bruderen noch sines vater herren wedergeben noch sines vater erben, ab her sime vater nicht ebenbortig en iz, al si her von sime vater ungescheiden mit sime gute.*”

¹⁰⁹ ARTNER, *Brevissima*, i.m., D₂ recto és verso.

Artner hasonló álláspontot tulajdonít Hieronymus Treutlernek is, aki – Artner idézete szerint – szintén abból indul ki, hogy az örökösöknek egyenlően kell részesedniük az atyai hagyatékából és osztályra kell bocsátaniuk a szülőktől korábban kapott vagyont. De Treutler is követi a többség álláspontját, mikor kijelenti, hogy a tanulmányi költségek, a *doctoratus* megszerzésének költségei, valamint a könyvek vásárlásra kiadott pénz nem betudandó, mivel az apa betudásra vonatkozó akarata nem bizonyított, s ezért az emellett szóló vélelmet a fiú javára el kell vetni. Ugyanezt az álláspontot képviselték a korban Sichard, Wesenbeck, Schneidewin és Hartmann Pistoris is.¹¹⁰

Majd ismét egy helyi jogkönyvet hoz fel Artner igazolásul: az általa „*Franckischer Landtbrauch*”-nak nevezett gyűjtemény 10. könyve minden előzetes ingyenes juttatást osztályra bocsátandónak tekint, egyetlen kivétellel, mégpedig a tanulmányokra hasznosan elköltött támogatás kivételével.¹¹¹

Végül, mivel nincs olyan erős szabály, ami alól ne lenne kivétel – írja Artner –, azt kívánja megvizsgálni, hol nem érvényesül a tárgyalt kedvezmény. Nem áll fenn a kedvezmény, ha a fiú a tanulmányaira kapott juttatást nem jó és hasznos, hanem rossz és becstelen célokra tékozolja el.¹¹² Ha a tanulmányi cél elesik, elesik a privilégium is. Ugyanígy abban az esetben is, midőn az apa a fia *peculium castrense*-jét vagy *quasi castrense*-jét kezelte, mikor is kétség esetén úgy gondolják, hogy a vagyont a visszakérés szándékával lett juttatva. Ekkor ugyanis a juttatás mögött inkább vagyongazdálkodási célzatot, mint atyai érzelmeket kell sejtetni. Szintén kivételt képez az az eset is, midőn a fiú a tanulmányi költségek fejében lemond az atyai örökségről, (de ha később mégis meggondolja magát), akkor osztályra kell bocsátania a tanulmányi költségeket, mivel szinte hallgatólagosan elismerte ezt a kötelezettségét.

¹¹⁰ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, D₃ recto.

¹¹¹ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, D₃ verso – D₄ recto.

¹¹² „*Si filius sumptus non is usus bonos et conducibiles, sed in pravos et flagitiosos convertit, ac pessime prodigerit.*” Vö. ARTNER, *Brevissima, i.m.*, D₄ recto.

Ezen néhány kivétel ellenére is Artner úgy érzi, hogy ésszerű és alaposan indokolt azon álláspontja, hogy a tanulmányi költségek az osztályra bocsátás kötelezettségétől mentek kell, hogy legyenek.¹¹³

5. Artnernek a két feltett kérdésre kifejtett válaszai olvastán bepillantást kaphatunk abba a barokkos munkamódszerbe, amellyel a XVII-XVIII. század jogtudósai dolgoztak. Természetesen Artner munkája ifjúkori zsenge. Még nem lehet rajta azt a forrásismeretet, a következtetések azon pontosságát számon kérni, ami egy kiforrott munkastílussal bíró egyetemi jogtudóstól elvárható volt a korban. De az, hogy Artner gondolatait csapongónak találhatjuk, összeállítását *satura*-jellegűnek vélhetjük, nem csak az ő tapasztalatlanságával magyarázható, hanem azzal kommunikációs és metodológiai közeggel, amelyben ebben a korban a jogtudományi munkák keletkeztek. A terjengősség, az egyes szöveghelyek különböző (jogpolitikai) célok szerinti különböző értelmezése igencsak jellemző erre az időszakra.

Artner törekvéseiből is látszik, hogy a legkülönbözőbb római jogi (kazuisztikus) forráshelyekből származó érvek által próbálja meg alátámasztani az általa elfogadandó hipotézisként megjelölt általános elvet, általános szempontot. Egy eldöntendő vitakérdésből kiindulva a lehetséges megoldásokat mérlegeli úgy, hogy az adott álláspont ellen illetve mellette szóló érveket keres a forrásokban, majd megfogalmaz egy általános elvet (*solutio*), azt forrás-*argumentum*okkal támasztja alá, majd esetleg mérlegeli az elv behatárolásának (*limitatio*) illetve kiterjesztésének (*ampliatio*) lehetőségeit is. Ilyen módon olyan kérdések (*quaestiones*) megválaszolásához jut el, amelyekre egzakta választ a források *explicite* nem tartalmaznak.¹¹⁴

Végül vizsgáljuk meg, hogy mennyire illeszkedtek bele az Artner által megfogalmazott elvek a kor felfogásába. Ennek feltárása

¹¹³ ARTNER, *Brevissima, i.m.*, D₄ verso

¹¹⁴ Ezen módszertani kérdések rövid összefoglalására vö. COING, Helmut, *Europäisches Privatrecht 1500 bis 1800: I Band Älteres Gemeines Recht*, München, 1985, 21–22.

során elsősorban a tanulmányi költségek betudás-mentességének kérdéskörével van módunk foglalkozni, mivel ez a kérdés mind a középkorban, mind a korai újkorban kedvelt vizsgálati tárgyként jelent meg a különböző célú és stílusú jogtudományi munkákban, és ezért rendkívül széles (az Artner által feldolgozottnál jóval szélesebb) forrásbázisra támaszkodhattak a témával foglalkozók.

Artner, mint ahogy általában a téma kutatói minkét megválaszolando kérdése tekintetében a korábban említett ulpianusi szöveghelyből (D. 10, 2, 50.) indul ki. Az első esetben a *fragmentumot* saját hipotézisét megkérdőjelezően hivatkozza meg, midőn *argumentum a contrario*-t alkalmazva arra következtet, hogyha lehetséges, hogy az apa kölcsönadási szándékkal biztosítsa a tanulmányi költségeket, akkor ez azt is megengedi, hogy az apa ne akarja fedezni fia tanulmányi kiadásait. A szöveghely ebben az esetben még másodlagos szerepet játszik a saját álláspont elérésének útján.

A tanulmányi költségek betudásával kapcsolatban azonban már – a korabeli *communis opinio*nak megfelelően – az egyik, sőt a legfontosabb, „királyi forráshelynek” tekinti Ulpianus *responsumát*.

Ulp. D. 10, 2, 50:

„*Quae pater filio emancipato studiorum causa peregre agenti subministravit, si non credendi animo pater misisse fuerit comprobatus, sed pietate debita ductus: in rationem portionis, quae ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari aequitas non patitur.*”

Ha alaposabban utánagondolunk ezen szöveghely grammatikai és rendszertani helyének, akkor fontos információkat nyerhetünk a középkori és korai újkori jogászok munkamódszereiről, az értelmezési tradícióról, amit Artner is követ.

A kérdést, amire Ulpianus ezen véleménye választ ad, a középkor óta úgy fogalmazták meg a témával foglalkozó jogászok, hogy az örökhagyó által rendelkezésre bocsátott előre megkapott tanulmányi költségek a *collatio* (osztályrabocsátás, betudás)

tárgyát képezik-e? Ezen kérdés helyességében azonban kételkednünk kell.

A D. 10, 2, 50. a *Digesta actio familiae erciscundae* című fejezetének végén található, és úgy került ebbe a fejezetbe, hogy a kompilátorok azon kérdések közé sorolandónak tekintették, amit a hagyaték tömegének megállapítása, és az egyes örökös-társaknak járó hagyatéki rész meghatározása során vizsgálni kell. Azonban már maga az a tény is óvatosságra kellene intse az értelmezőket, hogy a kompilátorok nem a *collatio*val kapcsolatos fejezetekben (D. 37, 6-7.) helyezték el a *fragmentumot*. Talán ez arra utalhat, hogy a kompilátorok érzékelték, hogy a szöveghely nem igazán passzol a *collatio*val kapcsolatos fejezetekbe.¹¹⁵

Ha *collatio* késő római esetét (*collatio descendentium*) és szabályait¹¹⁶ tartjuk szem előtt, akkor nagyon nehezen lehet Ulpianus *responsum*át és a betudási kötelezettséget egy lapon említeni. Leszögezhetjük először is, hogy Ulpianus korában még nem merülhetett fel a betudás kérdése: korábban az emancipáltak még csak azt kellett konfereálnia, amit apja *ab intestato* halála idején az adósságok levonása után az önjogú fiúgyermek saját vagyonának mondhatott,¹¹⁷ s amelynek megtartásával, mint a *bonorum possessiot* igénylő *suus fictus* sértette volna *suus* örökös-társai érdekeit.¹¹⁸ A tanulmányi költségek ebben a vagyonban már semmiképpen sem lehettek benne, hiszen azt a fiú már elkölthette. Másrészt, ha hitelnek tekintjük a juttatást, a betudás

¹¹⁵ PFIZER, Karl, *Ueber die Collation der Descendenten*, Stuttgart, 1807, 301.

¹¹⁶ Vö. csak KASER, Max, *Das römische Privatrecht, II*, München, 1975², 539–41.

¹¹⁷ Paul. D. 37, 6, 2, 1: „*Illud autem intellegendum est filium in bonis habere, quod deducto aere alieno superest. Sed si sub condicione debeat, non statim id deducere debet, sed id quoque conferre: contra autem caveri ei oportebit ab eo qui in potestate est, ut existente condicione defendatur pro ea parte quam contulit.*” Vö. REINHARDT, Karl Friedrich, *Die Lehre von der Einwerfung des Vor-Empfangs der Verwandten in absteigender Linie nach Rmischem und Württembergischem Recht zugleich Erläuterung des 23sten Titels des 3ten Theils des Württembergischen Landrechts: de collatione bonorum*, Stuttgart, 1818, 81; PFIZER, *i.m.*, 298.

¹¹⁸ GLÜCK, Christian Friedrich, *Ausführliche Erläuterung der Pandecten nach Hellfeld: ein Commentar XI.*, Erlangen, 1809, 37.

előtt azt az emancipált – mint passzívumot – levonhatta volna a betudandó vagyomból.

Argumentum a contrario Ulpianus *responsum* más esetre kellett vonatkozzon:¹¹⁹ vagy végrendeleti öröklés esetéről kellett szó legyen, vagy pusztán emancipált örökösök kellett konkurálnak egymással.¹²⁰ Csak ezen esetekben merülhet fel a kérdés, hogy figyelembe kell-e venni az apától tanulmányokra előre kapott juttatást az örököstársak közötti vagyoni osztozás során. S ebben az összefüggésben már valóban csak az a kérdés lehetett érdekes, hogy a tanulmányokra adott pénz az atya kegyességéből, vagy hitel címén jutott-e a fiúnak,¹²¹ és az vissza követelhető-e az atya többi örökösei által?¹²² *Collation*ról (szűkebb értelemben) szó sem lehet.

Erre érezthetek rá a kompilátorok és helyezték a *fragmentum*ot a *de collationibus* fejezet helyett az örököstársi jogviszony megszüntetésének kérdéséhez, és vélhetően interpolálták a szöveget ennek egyértelműsítése érdekében¹²³ egy olyan fejlődés lezárásaként, amely Leo *constitutio*ja¹²⁴ óta akár végrendeleti, akár törvényes öröklés esetén, legyen szó *emancipatus* vagy *suus* örökösről, betudni rendelte, amit betudni rendelt.

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ PFIZER, *i.m.*, 300.

¹²¹ PRINGSHEIM szerint Ulpianus a tanulmányi költségeket az *alimenta* körébe sorolja, és ezért nem gondol sem visszakövetelhetőségre, sem betudási kötelezettségre. Vö. PRINGSHEIM, Fritz, *Animus donandi*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 42(1921), 313.

¹²² PFIZER, *i.m.*, 298.

¹²³ EISELE, *Beiträge zur Erkenntnis der Digesteninterpolationen*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 18 (1897), 19. KRÜGER a „*sed – ductus*” részt láthatólag nem tekinti interpolálnak. Vö. KRÜGER, Hugo, *Die humanitas und die pietas nach den Quellen des römischen Rechts*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 19(1898), 51.

¹²⁴ C. 6, 20, 17: „*Ut liberis tam masculini quam feminini sexus, iuris sui vel in potestate constitutis, quocumque iure intestatae successionis, id est aut testamento penitus non condito vel, si factum fuerit, contra tabulas bonorum possessione petita vel inofficiosi querella mota rescisso, aequa lance parique modo prospici possit, hoc etiam aequitatis studio praesenti legi credidimus inserendum, ut in dividendis rebus ab intestato defunctorum parentium tam dos quam ante nuptias donatio conferatur [...]*”

Az *interpolatio*-gyanúsítások (*facinora Triboniani*) helyessége és terjedelme most nem kell, hogy érdekeljen bennünket, hiszen az európai jogtudomány a kiegészített formában örökölte meg a *fragmentumot*, és ez lett a további *interpretatio* alapja. Ebben a formában került be *Basilica*-ba,¹²⁵ ugyanakkor már nem került bele a *Hexabibloszba*.¹²⁶

Mindenesetre kimondhatjuk, hogy a *Digesta*-hely felhívása a tanulmányi költségek betudás-mentességének igazolására nem más, mint százados (talán tudatos) hibája az európai jogtudománynak.¹²⁷ Ugyanis megállapíthattuk, hogy abból sem a tanulmányi költségek betudás alóli mentessége, sem annak ellenkezője nem lenne kiolvasható.¹²⁸

Világos hogy a glosszátoroktól kezdve az európai jogtudomány későbbi képviselői (nem ügyelve a kompilátorok rejtett figyelemzetetésére) rosszul tették fel a szöveghely mögött meghúzódó eredeti kérdést. A szöveghely ugyanis csak arra a kérdésre adhat választ, hogy az apa által az *emancipatus*nak tanulmányi költségekre adott pénzt milyen esetben jár vissza?

Hogy hogyan lett a kompilátorok által megmagyarázni szándékolt *ulpianusi* véleményből a tanulmányi költségek tekintetében törvényes kivétel az osztályrabocsátás alól, ma még nem mutatható ki. Nem tudjuk ki volt a „bűnös”, a tévtanok első hirdetője, amely téves nézetet aztán átvettek a későbbi századok tudósai és jogforrásai is.

Ha szarkasztikusan akarunk hozzáállni, akkor a *fragmetum* hibás értelmezését tudatos, századokon át kézről kézre adott félre-

¹²⁵ B XLII, 3, 49: 'Ο αὐτεξούσιος υἱὸς οὐ λογιζεται εἰς τὸ μέρος αὐτοῦ τὸ χορηγηθὲν αὐτῷ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐπὶ ξένης ἀναγινώσκοντι, εἰ μὴ δειχθῆ, ὅτι ὡς δανειζῶν ἐχορήγησε, καὶ οὐ δι' εὐσέβειαν. Latin fordításban: „*Filius emancipatus in portionem suam non imputat, quod ei pater peregre agenti studiorum causa subministravit: nisi probatum fuerit, credendi animo eum subministrasse, non propter pietatem.*” Vö. *Basilicorum Libri LX. Post Annibalis Fabroti Curas ope Codd. Mss. Gustavo Ernesto HEIMBACHIO... adiecit D. Carolus Guilelmus Ernestus HEIMBACH*, Tom. VI. Lipsiae, 1870, 278.

¹²⁶ *Const. HARMENOPULI Manuale legum sive Hexabiblos cum appendicibus et legibus agrariis*, ed. HEIMBACH, Gustav Ernst, Lipsiae, 1851.

¹²⁷ REINHARDT, *i.m.*, 80–81.

¹²⁸ PFIZER, *i.m.*, 315.

értelmezésnek, – ma így mondanánk jogpolitikai döntésnek – is tekinthetjük: a tanulóknak, *peregrinus*oknak adott szülői juttatás „szabad pénzzé” nyilvánítása révén a középkori jogászprofesszorok talán saját hallgatóságuk biztosítása, tanulmányi kedvének fenntartása érdekében tettek erőszakot a forrásokon.

A *Glossa* már azt hirdeti, hogy vélelmezni kell, hogy az apa ajándékba illetve *pietate* adta a juttatást: „[...] *dic ergo quod donare praesumitur siue alimenta, siue libros, siue quid simile misisse proponitur filio suo emancipato.*”¹²⁹ Ugyanakkor egyértelmű, hogy a *Glossa* már kapcsolatba hozza a rendelkezést az osztályrabocsátással, midőn az egyszerű ajándékok betudás-mentességét kiemeli: „*Sed tu dic contra: quia simplices donationes non conferuntur.*”¹³⁰

Bartolusnál és Baldusnál a tan már kialakultnak tekinthető. Bartolus még csak az osztályrabocsátás kötelezettsége alóli mentességet emeli ki („*Expensae, quas pater fecit pro filio in studio, non debent filio imputari tempore diuisionis, nisi animo repetendi patrem fecisse constet.*”),¹³¹ Baldus már a kötelesrészbe való beszámítás alól is mentesíti a tanulmányi költségeket („*Expensam studii factam per patrem filius non tenetur computare in sua portione vel in sua legitima.*”)¹³² Utóbbi rendelkezés azért fontos a mentesülés szempontjából, mert, Justinianus az osztályrabocsátási kötelezettséget minden olyan juttatásra kiterjesztette, amit a kötelesrészhez hozzá kell számítani.¹³³

Ez utóbbi megközelítés a kora újkor irodalmában is uralkodó lett: fő szabály szerint minden, amit az örökhagyó ingyenesen juttatott, s ami (a C. 6, 20, 20-nak megfelelően) a kötelesrész

¹²⁹ Gl. *comprobat*: *Digestum Vetus, seu pandectarum Ivris Civilis Tomus Primus, ex Pandectis Florentinis, quae olim Pisanae dicebantur, quoad eius fieri potuit, repraesentatus: Commentariis Accursij...*, Lugduni, 1572.

¹³⁰ *Uo.*

¹³¹ BARTOLUS DE SAXOFERRATO, *In primam ff. Veteris partem cum Alexan. Barb. Paris. Claud. À Seiffel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. Aliorumque Adnotationibus integris*, Venetiis, 1575.

¹³² BALDI PERUSINI, *Commentariorum in Pandectas, Tomus Primus nunc fidelissima restitutus*, Lugduni, 1558.

¹³³ C. 6, 20, 20.

(*legítima*) részét kell képezni,¹³⁴ osztályrabocsátandó. De kivételek ekkor is (sőt egyre nagyobb számban) léteztek, s ezeket a kivételeket törvényhelyekre való utalásokkal alá is kellett támasztani. A *collatio*val kapcsolatos koraujkori irodalom egyik mind terjedelmesebbé váló kérdésköre lett, hogy melyek azok a juttatások, melyek egyéni jellegüknél fogva *conferenda* vagy *non conferenda* lehetnek. A felhozott és részletesen elemzett kivételek nagy száma¹³⁵ tulajdonképpen megkérdőjelezte a szabály értelmét.

Az egyik leggyakrabban tárgyalt, betudási kötelezettség alóli kivételt éppen a tanulmányi költségek képezték: hihetetlen mennyiségű irodalom keletkezett a kialakult, s az Artner által is elfogadott *communis opinio* védelmére, indoklására.

A kérdéssel foglalkozó szerzők közül egyesek azért tagadták a tanulmányi költségek *collatio* alá tartozását, mert szerintük azok a tartási költségekkel és utazásra adott pénzekkel együtt azon fogyasztási jellegű kiadásokhoz tartoznak, melyek azért nem esnek betudás alá, mert már nem léteznek az osztályrabocsátás idején, és nem a juttatásban részesített *dolusa* vagy *culpája* okán enyésztek el. A tanulmányi költségekben részesített fiú ugyan tanulmányai révén értékes ismereteket szerzett, de ezek az ismeretek nem képeznek vagyontárgyat.¹³⁶

Más szerzők úgy vélték, hogy a tanulmányi költségeket a tartási kötelezettség (*alimenta*) oldaláról kell megközelíteni. Ezen megközelítés szerint a felmenő köteles volt a tartást biztosítani, és ezért szó sem lehet a tanulmányi költségek *collatio*járól. Amennyiben azonban ezen költségek biztosítása során a juttató felmenő túllépte a tartásból eredő kötelezettségének mértékét, akkor a többlet a *simplex donatio* körébe sorolandó és betudandó.

¹³⁴ COING, *i.m.*, 626–627.

¹³⁵ A legfontosabb kivételek közé sorolták (persze szerzőnként változóan) valamennyi halálesetére szóló juttatást; a lemenő eltartására fordított költségeket (*alimenta*), az utazási költségeket; a fogságból való kiváltásra fordított váltságdíjat; a *peculium castrense* és *quasi castrense* körébe sorolható vagyont; a *donatio remuneratoria* esetét; valamennyi olyan juttatást, amit a lemenő *dolusa* és *culpája* nélkül már nincs a vagyonában.

¹³⁶ PFIZER, *i.m.* 118. §.

Megint mások szerint az is megfontolandó, hogy a tanulmányokra az apa nem *credendi causa* adott-e pénzt: ebben az esetben is azonban a kölcsön kapott pénzt, mint tartozást a hagyatékba kell visszaszolgáltatni, s így nem lehet szó szoros értelemben vett *collatoról*. Az *animus credendi* azonban nem vélelmezhető.

Mint a *Brevissima* korábbi ismertetéséből kiderül Artner első sorban a két utóbbi nézetsoporthoz tartozó érvekből merített saját álláspontjának kialakítása során.

294

A soproni Wilhelm Artner dolgozata inkább összefoglaló, (a mások által megfogalmazott) érvekből szemezgető jellegű munkának tekinthető. A szerzőnek nem a *communis opinio* megінatása volt a célja, hanem az azt alátámasztó, többé-kevésbé szerencsésen kiválasztott érvek és szempontok korántsem teljességre törekvő áttekintése. Feladatát a kor tudományos színvonalának megfelelően végezte. Csak sajnálhatjuk, hogy Artner „tudományos” munkássága a *Brevissima discussio* kiadásával lezárult.¹³⁷ Azonban ezen munkájával és korábbi műveivel is beírta nevét a kora újkori magyar jogi tudományosság történetébe.

¹³⁷ Tudományosnak tekinthető kéziratok jelenlegi tudásunk szerint nem maradtak utána. Vö. HOFFMANN, *Testimónium*, i.m., 80.

**Die wahrscheinlich erste (römisch)rechtliche Monographie
aus der Feder eines ungarländischen Autors – Die
Brevissima Discussio von Wilhelm Artner**

Der frischgebackene *doctor juris utriusque*, Wilhelm Artner aus Ödenburg (Nordwest-Ungarn) hat im Jahre 1626 in Tübingen eine kleine juristische Abhandlung veröffentlicht. Diese Arbeit kann als die erste juristische Monographie betrachtet werden, die aus der Feder eines ungarländischen Autors stammte und im Druck erschien.

Artner, ein Sprössling einer der bedeutendsten und angesehensten Beamtenfamilie der Stadt Ödenburg, hat insgesamt mehr als 5 Jahre an der Universität von Frankfurt an der Oder und Tübingen mit philosophischen und juristischen Studien verbracht. In Tübingen stand er in Christoph Besold's, des bedeutenden Politikwissenschaftlers und Staatsrechtlers Obhut. Artner verteidigte unter Besold's Präsidium 3 *Disputationes*, darunter auch seine Inaugural-Disputation. Nach der Erlangung des Dokortitels blieb Artner (wahrscheinlich) noch ein halbes Jahr in Tübingen und in dieser Zeit arbeitete er an eine rechtswissenschaftliche Abhandlung, die dann im Jahre 1626 (zusammen mit dem „Protokoll“ der Promotionsfeier von Artner) veröffentlicht wurde.

Die Arbeit, wie ihre Titel (*Brevissima duarum Quaestionum Discussio: I. An filius Patrem ad sumptus studiorum cogere possit? II. An filius sumptus studiorum conferre teneatur?*) auch besagt, behandelt zwei seit dem Mittelalter vieldiskutierte Rechtsfragen bezüglich der Studienkosten der Universitätsbesucher. Beide Fragen wurden von Artner (entsprechend der damaligen *communis opinio*) nach ziemlich umständlichen Beweisverfahren bejaht. Artners Gedankengang und Arbeitsmethode spiegelt eindeutig das Erörterungsschema wieder, das seit dem Anfang des XVII. Jahrhunderts in Gelehrtenkreisen üblich war. Von der möglichen Lösungen stellt er in beiden Fällen zuerst die negative Antwort mit rechtlichen und historischen Argumenten auf, gibt diese Lösungen als eigentlich unantastbar wieder, aber dann wendet er sich in die andere Richtung und untermauert gleichwohl mit quellenmäßigen Beweisgründen die entgegengesetzte Position.

Laut der Analyse der Erörterungen von Artner, die stark an die Ansichten der früheren und zeitgenössischen Autoren gehaftet sind, wird es offenkundig, dass die Stellungnahmen der Juristen, die die Universitätsstudien der jüngeren Generationen begünstigten, sich nicht wirklich auf quellenmäßig untermauerten rechtlichen Argumenten, sonder eher auf rechts- und sozialpolitischen Erwägungen basierten.

